

ÉDES

VI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM
1984. JANUÁR—MÁRCIUS
ÁRA: 9,50 FORINT

ANYANYELVÜNK

A tartalomból

Kemény Gábor:
A poénokat lelövik,
ugye?

Grétsy László:
Óvatoskodó fogalmazás

Molnár Pál:
„Állati” jó szavak

A felvételi vizsgák ma-
gyar nyelvből adott tava-
lyi feladatsora

Bakács Bernadett:
„Édesebb” anyanyelvet!

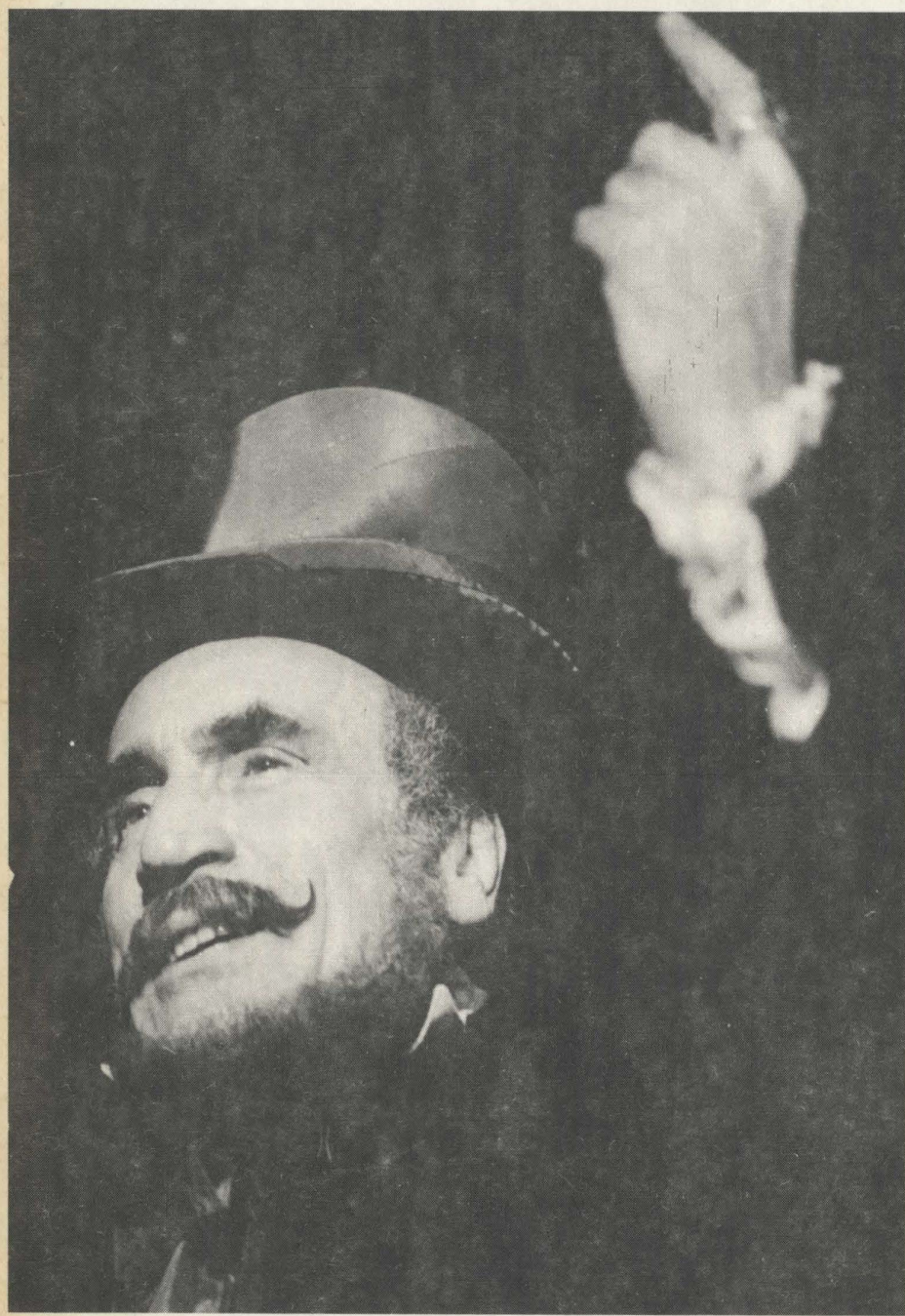
Keszler Borbála:
Óvjuk-e tovább az óvo-
dát?

I. Gallasy Magdolna:
Egy talpalatnyi régiség

Raisz Rózsa:
Bírósági határozatokban
tallózva

Fábián Pál:
A per eldőlt

Vita magánhangzóink
időtartamáról

A Vigadó kamaratermében nagy sikerrel játsszák A legnagyobb magyar című monodrá-
mát. A címszerepet Bánffy György Jászai-díjas, érdemes művész alakítja.

Megjelenik
a Magyar Tudományos
Akadémia
anyanyelvi, helyesírási
és magyar nyelvészeti
bizottságának, valamint
a Magyar

Nyelvtudományi
Társaságnak és a TIT
országos magyar nyelvi
választmányának
támogatásával.

A szerkesztő bizottság
elnöke:

Lőrincze Lajos
Szerkesztő bizottság:

Deme László,
Fábián Pál,
Fülöp Lajos,
Grétsy László,
Kovalovszky Miklós,

Ladó János,
Rácz Endre,
Somogyi Béla,
Szathmári István,
Szepegy Gyula,
T. Urbán Ilona
Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő
és Kaján Tibor
készítette.

Szerkesztőség:

Budapest,

Dob u. 60.

1072

Telefon: 416-939

Kiadja:

a Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Siklósi Norbert

vezérigazgató

Megjelenik negyed-
évenként.

Egy szám ára: 9,50 Ft.

Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető a hírlapkezelés
postahivataloknál és a Posta
Központi Hírlapirodánál
(postacím: Budapest, V., Jó-
zsef nádor tér 1. 1900) köz-
vetlenül vagy postautalván-
nyon, valamint átutalással a
KHI 215-961 62 pénzforgal-
mi jelzőszámra. Előfizetési
díj: félévre 19 Ft, egy évre 38
Ft. Külföldiek részére előfi-
zethető a „Kultúra” Könyv és
Hírlap Kiskereskedelmi Váll-
alatnál, H-1389 Budapest,
postafiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fény-
szedő Üzem (837923/09)

Szolnoki Nyomda

Felelős vezető:

Gombkötő Béla igazgató

INDEX: 25 224

HU ISSN 0139-0457

A jelzői értékű hátravetett
határozó alakjára nézve hatá-
rozó, szerepe szerint viszont
jelző (*szomszédaink délen* =
déli szomszédaink; *az évek a
két világháború közt* = a két
világháború közti évek; *a vita
a beszámoló felett* = a beszá-
moló feletti vita). A dőlt be-
tűkkel szedett kifejezések
szerkesztési módja az indo-
európai nyelvekben termé-
szetes, a magyarban azonban
többnyire idegenszerű, és a
megértést is zavarja. A stílus
magyarossága és világossága
mindkét fogyatékoság elke-
rülését megkívánja.

Napjainkban megfigyelhe-
tő, hogy a sajtó és a rádió –
főként idegen szövegek sietős
fordításai révén – tömeges
mérétekben használja a szó-
ban levő szerkezetet, s eköz-
ben persze számtalanszor vét
nemcsak a magyarosság, ha-
nem az érthetőség ellen is. –
Érdeemes e jelenséget példá-
kon tanulmányozni.

Szemelvényeinket vezese-
sek be Grétsy László sorai.
„...ha egy cikknek ez a címe:
Geológusképzés a Szovjet-
unióban, a címet jelzői értékű
határozója ellenére is kifogás-
talannak találom, sőt még
egyszerűbbnek, mint ezt:
*A szovjetunióbeli geológus-
képzés. De ha valahol ezt ol-
vasom: A geológusképzésről
a Szovjetunióban Kiss József
tartott előadást, már megaka-*

dok, mert nem tudom, mi
volt a Szovjetunióban: a geo-
lógusképzés-e, vagy az erről
szóló előadás. Az efféle talá-
nyok nem szakszövegbe, ha-
nem rejtvényrovatba valók.”
(*Amikor a fény sötétséget ter-
jeszt. Anyanyelvi kaleidosz-
kóp, Gondolat, 1973.*). – Kö-
vetkezzenek ezután gyűjte-
ményem díszei.

„Továbbra is kérdéses tehát,
hogyan fog-ák megvizsgálni a
helsinki határozatok végrehaj-
tását az elmúlt években.” – Itt
tehát azt olvashatjuk, hogy
valamit majd az elmúlt évek-
ben fognak megvizsgálni.
(Helyesen: ... hogyan fogják
megvizsgálni a helsinki hatá-
rozatoknak az elmúlt években
való végrehajtását.)

„Ingatlanért eltartási szer-
ződést kötne fiatal házaspár
egy gyermekkel Budapest ter-
ületén.” – Az első olvasásra
óhatatlanul felvetődik a kér-
dés: hát már gyermekek is
köthetnek eltartási szerző-
dést? (... szerződést kötne
egygyermekes fiatal házas-
pár.)

„Reagan elnök kabinetjének
átalakítását tervezi a jövő év-
ben.” – Vajon honnan lehet
azt előre tudni, hogy mit ter-
vez majd az elnök a jövő év-
ben? (Reagan elnök kabinet-
jének jövő évi átalakítását ter-
vezi.)

„A párt elhanyagolja a tor-
borzó tevékenységet taglétszá-

mának növelése érdekében.” –
Hogyan?! A létszám növelése
érdekében hanyagolják el a
tagtoborzást? (... elhanyagol-
ja a taglétszám növelése érde-
kében végzett [vagy: a taglétszám
növelését célzó] tobor-
zó tevékenységet.)

„Követelték, hogy Thatcher
asszony azonnal utazzék New
Yorkba, közvetlen tárgyalá-
sokra a főtítkárral.” – Kön-
nyen úgy értheti az olvasó,
hogy a miniszterelnök-
asszonynak együtt kell utaz-
nia a főtítkárral. (... azonnal
utazzék New Yorkba, a főtít-
kárral folytatandó közvetlen
tárgyalásokra.)

„Az amerikai négerrek moz-
galma a teljes egyenjogúsáért
harcol a fehérekkel.” – A moz-
galom harcol a fehérekkel?!
Ez a mondat az írói szándék
szerint minden bizonnyal így
volna helyes: Az amerikai né-
gerrek mozgalma a fehérekkel
való teljes egyenjogúsáért
harcol.

A talán bőséges példatár
bemutatását a magyarosnak
nem mondható, idegenszerű
szerkezet nagymértékű elter-
jedtsége indokolja. Remél-
nünk kell, hogy ez az összeál-
lítás nem kerüli el fordítóink
figyelmét sem, hiszen ők
azok, akik a legtöbbet tehetik
a további visszasságok elhári-
tására.

Rozslyay György

Tartalom

Rozslyay György: Fordítóink figyelmébe... B/II, Kemény Gábor: A poénokat lelővik, ugye? 1, Tábory László: Meditáció egy divatos szóhasználatról 2, (szepegy:) Bántsa vagy bántja? 2, Grétsy László: Óvatoskodó fogalmazás 3, É. Kiss Sándor: Bonyolítsunk vagy lebonyolítsunk? 4, Rézné Lesz Gabriella: Egy S vagy két S? 4, I. Gallasy Magdolna: Egy talpalatnyi régiség 5, (szepegy): Van-e a szilvának szára? 5, Molnár Pál: „Állati” jó szavak 6, L. L.: Kanászok, madarak, óvónők 6, Bakács Bernadett: „Édesebb” anyanyelvet! 7, Wacha Imre: Anyanyelvi táborban voltunk 8, Fülöp Lajos: Közelednek a felvételik! 8, F. L.: Berze Nagy János a beszédfejlesztésről 9, Raisz Rózsa: Birósági határozatokban tallózva 10, Győri Anna: Rendhagyó irodalomórák 11, Szepegy Gyula: Magánhangzóink időtartamáról 11, Deme László: Miért „veszélyben”, és miért „ismét”? 12, Nyelvi játékok 13, Keszler Borbála: Óvjuk-e tovább az óvodát? 14, Farkas Attila: Kalandozás a PEN körül 15, Pásztor Emil: Nem aggya! 15, Fábián Pál: A per eldőlt 15, Cs. Gyimesi Éva: Murádin László: Szavak színváltozása 16, Postaláda 16, Homonimák B/IV, Iszlai Zoltán: Befödhetetlen föld B/IV. (szepegy): Van-e a szilvának szára?

A POÉNOKAT LELÖVIK, UGYE?

Címet adni nem könnyű mesterség, jó címet adni pedig különösen nehéz. Nincsenek tehát irigylésre méltó helyzetben az újságírók, hiszen nekik tömegével kell új címeket, még hozzá minél frappánsabb, az olvasó figyelmét minél sikeresebben megragadó címeket kitalálniuk. Valószínűleg ezért dolgoznak olyan szívesen „hozott anyagból”, ezért folyamodnak címötletért a közismert idézetekhez, címekhez, szállóigékhez, szólásokhoz. Vagy úgy, hogy lényegében változatlan alakban használják fel őket, vagy úgy, hogy kisebb-nagyobb módosításokat hajtanak végre rajtuk, így igazítva hozzá az eredeti címet vagy idézetet a cikk tartalmához. Az előbbi címtípusról folyóiratunk múltkor számában már közzé tettem néhány megfigyelést. Most kössünk ismeretséget az utóbbival, a variált címmel is!

Az ilyen címek egyik csoportja valamely közkeletű idézetet, közmondást, szólást vagy szállóigét variál. Többnyire oly módon, hogy az eredeti szöveg valamelyik szavát olyan nyelvi elemmel helyettesíti, amely utal a cikk témájára: *Ki közigazdász akar lenni...* (Esti Hírlap, 1981. márc. 24. 12); *Nem mind ezüst, ami fénylik* (Új Tükör, 1983. szept. 4. 34); *Kórház az egész világ* (Élet és Irodalom, 1983. szept. 9. 13).

Előfordul, hogy ugyanaból az idézetből többféle variáció is kisarjad. A Kossuth Lajos egyik 1846-os vezércikkéből szállóigévé formált „Tengerre, magyar!” felszólítást rövid időn belül háromféleképpen is kiforgatták a címadók: *Bringára magyar!* (Ifjúsági Magazin, 1983. 8. sz. 13); *Kerékre, magyar!* (Népszava, 1983. szept. 24. 15); *Tengerre, osztrák!* (Esti Hírlap, 1983. szept. 13. 5).

Keletkeznek a fentieknél

merészebb, kötetlenebb címvariánsok is, amelyek épp csak annyit hagynak meg a variáció alapjául szolgáló idézetből, amennyi a felidézéshez okvetlenül szükséges. Egy budapesti napilap körkérdest intézett néhány lap-társának szerkesztőjéhez: mi a hobbija, mit gyűjt szabad idejében? A választ lényegében már a felcím megadja: *Halat, vadat és még sok mindent* (Esti Hírlap, 1983. szept. 3. 12). Ugyancsak a walesi bárdok ismert verssorára utalt az a riporter, aki egy sokféle állatot tartó, de húskuból sohasem evő Veszprém megyei gazdát ezzel a címmel interjúvált meg: *Vadak, halak, s mi jó falat – de nem a gazdának* (Napló, 1983. aug. 27. 4).

A variált idézés mint címadási mód igen alkalmas volna rá, hogy egy kis élénkséget lopjon a napisajtó stílusába. Kár, hogy az utóbbi időben csak elvétve találkozhatunk ilyen típusú, valóban jól sikerült, szellemes megoldásokkal. Ez az oka annak, hogy mind a két ilyen példám aránylag régebbi keletű, még a hetvenes évek végéről való. Az egyik cím: *Jack és Sam ante portas* (Esti Hírlap, 1979. szept. 13. 8) azért ötletes, mert Jack és Sam, aki Hannibál módjára „a kapuk előtt” áll – két cirkuszi elefánt. A másik egy külföldi – ha jól emlékszem: iráni – tudósításnak volt a felcíme: *Húszezer kurd Sardashtba tart* (Esti Hírlap, 1979. szept. 5. 1). Alig maradt valami az eredetiből (a *tart* állítmány és a mondatszerkezet), mégis nyomban felidéződik bennünk Garay János Kont című versének feszes ritmusú kezdősora: „Harminc nemes Budára tart”.

Sajnos nem mindegyik szállóige-aktualizálás sikerül ilyen jól. Akadnak gyűjteményekben elretentő izlésficamok is. Vörösmarty Zalán futásának első sora például ebben a változatban került egy sporttárgyú cikk fölé, amely

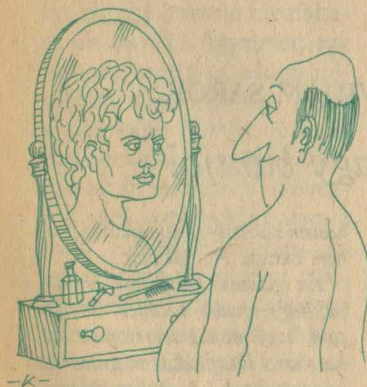
a ferencvárosi labdarúgók gyöngye szereplésének okait firtatja: *Régi rang, hol késsel az FTC homályában?* (Hétfői Hírek, 1982. jan. 11. 7). Az erőltetetten szellemeskedő címadó, mint láthatjuk, még arra sem ügyelt, hogy legalább a szótagszám egyezzen.

A variált cím másik válfaja már eredetileg is cím volt. Például egy magyar bűnügyi filmnek a címét (Az oroszlan ugrani készül) így időszzerűsíti egy szó betoldásával a sportújságíró, akinek a londoni angol-magyar labdarúgó-mérkőzés előkészületeiről kell beszámolnia: *A brit oroszlan ugrani készül* (Népsport, 1981. nov. 18. 1).

Az eredeti címnek az új tartalomhoz való hozzáigazítása legtöbbször elemcserével, egy vagy több szónak a kicserélésével történik. A televíziót levelekkel elárasztó nézőkről *Ötmillió dühös ember* (Új Tükör, 1983. szept. 4. 30), a ritkuló madárfajok védelméről *Száll a madár fészkére* (Magyarország, 1980. okt. 26. 32), a harcsafogásra való 26-os horgászsinórrol pedig *A 26-os csapdája* (Új Tükör, 1981. aug. 30. 44) címmel olvashattunk. A *Ne fogadj el orvosságot civilektől!* című cikk (Hétfői Hírek, 1982. szept. 6. 5) írója két elemet is kicserél a korábban nálunk is bemutatott angol filmdráma, a *Ne fogadj el édességet idegentől!* címében, így próbálva meg ráirányítani az újságolvasó figyelmét a laikus öngyógyítókat fenyegető veszélyekre.

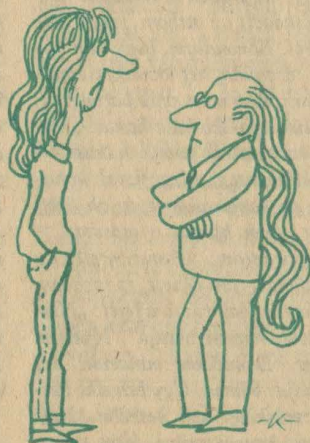
Némelyik ilyen variált címben jóformán csak a pusztá váz, a mondatszerkezet őrződik meg: *Ha termékváltás, akkor Celltex* (Vas Népe, 1983. aug. 25. 1). A szerző talán már nem is gondolt a tizenöt évvel ezelőtti amerikai filmsikerre (Ha kedd, akkor Belgium), hanem a későbbi „ferdítések” szolgálták számára mintául.

Érdekes megfigyelni, milyen hallatlan frissességgel reagálnak a címvariánsok ki-

Kaján értelmező szótára
IDENTITÁS

GENERÁCIÓK HARCA

Meditáció egy divatos szóhasználatról

Különböző értekezleten, fórumokon, a rádióban és a televízióban az utóbbi időben egyre többször hallani a következőket: „a tüzelő olajat sikerült szénnel kiváltani”.

„Törekedni kell a drága energiahordozók olcsóbbal történő kiváltására”; „A hiánycikknek számító tetőfedő cserepet palával szeretnénk kiváltani”; „Sikerült az import kiváltása” stb.

Úgy vélem, hogy a *kivált* ige használata az idézett esetekben helytelen. *Kiváltani* ugyanis: zálogtárgyat, poggyászt, munkakönyvet, rokonszenvet vagy ellenszenvet lehet, továbbá halunk és beszélünk még – helyesen – undor, lelkesedés, csömör *kiváltásáról*, de hogy az olajat szénnel kell *kiváltani* – ez enyhén szólva érthetetlen.

Érthetetlen, de nem véletlen.

A kiváltás a Magyar Nyelv Értelmező Szótára szerint egy építészeti szakszó is: valamely terhet hordó épületrésznek, tartószerkezetnek másik hasonlóval való helyettesítése. Az oszlop, a pillér *kiváltása*.

Ha már egy szakszó – modorosságból, fontoskodásból – belopakodik érvényességi körén túli területekre, akkor legalább ügyeljünk „új helyén” is *érthető* megfelelőjének használatára. Feltéve, ha találunk ilyen szót.

A kiváltással szerencsénk van – találunk. Divatos alkalmazási helyén *helyettesítést* jelent: a cserepet palával, a tüzelőolajat szénnel, a drágát olcsóval *váltják fel*. Akkor sem *ki!*

Tábori László

agyalói az új és szokatlan hangzású címekre. Alig pár nappal azután, hogy egy alkalmi szintársulat a Budapest Sportcsarnokban előadta a *Te is totóztál, haver?* című „arénajátékot”, az esti lap kritikusa ezzel a címmel tette közzé súlyosan elmarasztaló véleményét: *Téged is becsaptak, haver?* (Esti Hírlap, 1983. máj. 23. 2).

Mi sem természetesebb, mint hogy ebben a típusban is felbukkannak kevésbé jól sikerült címek. Egy hírmagyarázat szerzője abból indul ki, hogy a chilei háziasszonyok üres fazekait összehüjtögetve tüntettek a Pinochet-rendszer ellen. Ezért a cím: *Amiért a fazék szól* (Esti Hírlap, 1983. aug. 17. 5). Szerintem nem volt stílusos így kiforgatni a Hemingway-regény címét. Ám az ilyesmin mindig lehet vitatkozni: bizonyára akadtak, akiknek nagyon is tetszett ez a tiszteletlen címötlet.

A címszerkesztőknek is megvannak a kedvenceik – vagy mondjuk így: az áldozataik? –, amelyeket a legszívesebben „tekernek ki”. A „variáció” egyre jobban eltávolodik a „témá”-tól, az eredeti címnek vagy idézetnek fokozatosan kicserélődnek az alkotóelemei.

Jövőre, veled, ugyanitt! – beszél meg randevút egy sportriporter a sérüléséből felépült Magos Judit asztalitenisz-bajnoknővel (Népsport, 1979. jún. 2. 4). Egy másik lap a nyári ifjúsági labdarúgóturnák csapataihoz intézi felszólítását: *Jövőre, veletek, ugyanitt* (Népszabadság, 1983. aug. 14. 12). A Pusztavacson, „az ország közepén” megrendezett békefesztivál résztvevőitől – az alkalomhoz illő komolyabb hángnemben – már így veszünk búcsút: *Jövőre Önökkel ugyanott!* (Utazási Magazin, 1983. 9. sz. 4).

A szállóigék közül talán Adynak ezt a verssorát variálják a leggyakrabban a címhiányban szenvedő újságírók: „Mit ér az ember, ha magyar?” (Az ős Kaján). A példák sorrendjével azt igyekszem érzékeltetni, hogyan forgatja ki eredeti mivoltából az idézetet a mindenáron való

aktualizálás: *Mit ér a költő, ha magyar?* (Élet és Irodalom, 1983. aug. 26. 9); *Mit ér a vetőmag, ha magyar?* (Déli krónika, Kossuth Rádió, 1983. jún. 6. 12 óra 15 perckor); *Mit ér egy futballista, ha lengyel?* (Harminc perc alatt a Föld körül, Kossuth Rádió, 1983. aug. 14. 12 óra 10 perckor); *Mit ér a diplomás, ha üzemmérnök?* (Magyar Nemzet, 1980. dec. 4. 5); *Mit ér a sofőr, ha „milliomos”?* (Népszava, 1983. jan. 18. 5).

De a kedvencek kedvence, az első számú áldozat mégsem ez, hanem Andrzej Wajda filmjének a címe, a Tájékp csata után. Bizonyítsa ezt az alábbi, korántsem teljes példadonor az utóbbi idők sajtójából: *Tájékp – csata után* (Labdarúgás, 1981. 7. sz. 14–5); *Tájékp csata közben* (Magyarország, 1979. jan. 21. 6); *Tájékp választási csata után* (Esti Hírlap, 1983. márc. 22. 5; felcím); *Tájékp tankönyvczata előtt* (Ifjúsági Magazin, 1983. 8. sz. 5); *Tájékp, túsügy után* (Esti Hírlap, 1981. febr. 9. 5); *Tájékp aszály után* (Magyar Nemzet, 1983. szept. 3. 7); *Tájékp – építkezés után* (Élet és Irodalom, 1983. aug. 26. 4; alcím); *Tájékp – havazás előtt* (Népsport, 1981. okt. 29. 4); *Ügyeskedés csata után* (Esti Hírlap, 1979. márc. 14. 4).

A címdivatot éppoly nehéz befolyásolni, mint bármely más, nyelvi vagy nem nyelvi divatot. 1982 tavaszán egy glosszairó mégis megpróbálkozott vele, hogy legalább a magyar nyelv hetén mérsékletre intse a címadókat, akik abban az időben A lovakat lelövik, ugye? címet tüntették ki különös rokonszenvükkel, pl. A szerelmes festőnőket átnevelik, ugye? A kártológépek harapnak, ugye? stb. (Népszabadság, 1982. ápr. 24. 21). Két nap múlva ezzel a címmel olvashattunk tudósítást egy távközlési műhold pályára állításának előkészületeiről: *Oscart fellövik, ugye?* (Hétfői Hírek, 1982. ápr. 26. 3). Igaz, hogy aznap már nem volt magyar nyelv hete, ugye.

Kemény Gábor

VIDÁM SAROK

Bántsa vagy bántja?

A gimnázium három alsó osztályában az igazgatónál voltam kosztosdiák. Első osztályos koromban, a második vagy harmadik napon délben haza ballagtam. Az igazgató az előszobában ült egy karosszékekben, újságot olvasott. Köszönésemre nyájasan üdvözölt, intett, hogy üljek le mellé, és kérdezősködött az otthoni, falusi dolgokról. Elmondtam, hogy van három tehenünk, két lovunk, tiz malacunk, több mint száz báromfink, köztük legalább húsz kakas. „Miért kell nektek annyi kakas?” – csodálkozott. „Még fiatal kakasok, de hamarosan levágják őket, mert egyik bántsa a másikat” – magyaráztam. Összeráncolta a homlokát, rám nézett, és szelíden, de rosszállóan rázta a fejét: „Nem bántsa, hanem bántja”. Nyeltem egyet. Dömsödön mindenki azt mondja: bántsa. Úgy látszik, Pesten másképp kell beszélni. Nem szíva, hanem szilva, nem szára,

hanem kocsánya, nem bántsa, hanem bántja. No, jól van.

Az igazgató hallgatott, és várta, hogy tovább meséljek. Mondtam, hogy mindig szerettem a kakasokat, látatlanba megismerem mindegyiknek a kukorékolását. Van egy kedvenc kakasom is, Bettyrának hívják. Nem engedem, hogy ezt a többi bántsa... (szájamra ütöttem) bántja. Megint rázta a fejét: „Nem bántja, hanem bántsa”. „Az előbb azt tetszett mondani, hogy: bántja”. „Az az előbb volt. Akkor úgy kellett mondani, de most így kell mondani.” Hívtak minket ebédelni, a magyarázat elmaradt. Ennyit mondott még: „Majd megtanulod magyarul, csak jól figyelj”. Valóban megtanultam. Nem a kakasokon, hanem az irodalmi alkotásokon. A dömsödi kakasok most is bántják egymást.

(szepes)

Óvatoskodó fogalmazás

Folyóiratunk szerzői többször is foglalkoztak már az ún. pleonasztikus szóhasználatlaltal, vagyis azzal a stílusbával, amely egymást fölöslegessé tevő szavak egymás melletti, együttes használatában nyilvánul meg (1981. 3: a borítón; 1982. 4:3; 1983. 2:2). A cikkírók eddig leginkább olyan példákat vizsgáltak meg, amelyekben a jelzett szó magában foglalja az előtte álló jelző tartalmát is, s így a jelzőt fölöslegessé teszi. Kimutatták pl., hogy pleonasztikus a *komfortos kényelem* kifejezés, mivel a *kényelem* szó már eleve **komfortosságot** sugall. Kifejtették, hogy zavaró ismétlést rejt magában az *emberi humánium* jelzős szerkezet is, mert a **humánium** már önmagában is feltétlenül emberi. Beszédes példák közül, íme, még egy-kettő: *tizenéves tinédzser*, *empirikus tapasztalat*, *menettérti retúr*.

Én az itt következő kis összeállításban nem az efféle példák számát szaporítom – sajnos, nem volna nehéz! –, hanem egy hasonló hibafajtára hívom fel a figyelmet; egy olyanra, amely az eddigi írásokban csak egy-két példa erejéig kapott helyet. A sajtóban nemegyszer szemet szúrnak olyan mondatok, szövegrészletek, amelyekben nem a jelző fölösleges ugyan, de amelyekben mégis van valami zavaró átfedés, valamilyen fölösleges óvatoskodás. Meggyőződésem, hogy a bemutatandó példák – amelyek egytől egyig a nyolcvanas évek sajtótermékeiből valók – szükségtelessé tesznek bármilyen bővebb előzetes magyarázatot. Ezért azután mindegyikhez csupán egy-egy rövid kommentárt fűzök.

Idézet a Népsportból: „Az 51 éves korongozó a huszonhatodik idényben játssza az évadot az élvonalban.” Akárhogy nézzük is, sántít ez a mondat, legfőképpen azért, mert az *idény* és az *évad* ugyanazt jelenti. De menten megszűnik sutasága, ha a szöveget így alakítjuk: „Az 51

éves korongozó a huszonhatodik idényt játssza az élvonalban.”

A gyászjelentésekben is gyakori a zavaró átfedés. Egy példa a Dunántúli Naplóból: „Fájdalomtól megtört szívvel tudatjuk, hogy szeretett, drága jó *halottunk*, X. Y. április 3-án tragikus hirtelenséggel *elhunyt*.” És egy hasonló a Nógrád című lapból: „Mély fájdalommal tudatjuk, hogy drága *halottunk*, X. Y. március 15-én, 69 éves korában *elhunyt*.” Tévedés. Nem a *halott* hunyt el, hanem az élő. *Halott* csak azáltal lett belőle, hogy elhunyt. Tudom, nem illik gyászjelentésszöveget nyelvhelyességi szempontból méricskélteni – a kegyelet általában engem is visszatart ettől –, ezt a pleonazmust azonban mégsem hagyhatom szó nélkül, mert mind sűrűbben felbukkan, különösen a vidéki lapokban.

A Magyar Nemzet egy szövegrészlete: „... lám, gondol rám X. Y., akit közös fiatalságunkból ismertem. *Először* egy tabáni hegyi vendéglő kertjében *ismertem meg*.” Azt persze lehetett volna írni, hogy *először* egy vendéglő kertjében *találkoztam vele*, de a *megismer* ige mellett már fölösleges, sőt bántó az *először* határozószó használata. Mindössze ennyi kellett volna: „egy tabáni hegyi vendéglő kertjében ismertem meg”.

Most pedig következnek az *import*-tal való visszaélés! Két példát idézek. A Kisalföldből ezt: „... évente mintegy százezer nutriaprémot dolgoznak fel, s ennek jelentős részét valutáért *importból kell behozni*.” A Műszaki Életből pedig ezt: „Lehet kapni *külföldről importált*, nagyon szép és nagyon praktikus gyermekhordó székét.” Tehát *importból* kell *behozni* és *külföldről importált*. Mindkét szerkezet döccen egyet, s ebben az *import*, illetve az *importált* szó a ludas. Ezek mellett ugyanis már sem a *behoz* igére, sem a *külföld* főnévre nincs szükség, sőt bármelyik-

nek az említése sutává, pongyolává teszi a mondatot. *Importból kell behozni*, helyesen: *külföldről kell behozni* vagy idegen szóval *importálni kell*. A *külföldről importált* pedig vagy egyszerűen csak *importált*, vagy pedig *külföldről behozott*, *külföldön gyártott*, *külföldről származó*, *külföldi*, aszerint, hogy melyik illik bele legjobban a szövegbe.

„A napfényes nyár végi és őszi időjárás *kedvezően segítette elő* a zöldség- és gyümölcsfélék beérését” – olvashattuk a Petőfi Népében. Minthogy azonban *elősegíteni* csak *kedvezően* lehet valamit – máskülönben már nem is beszélhetnénk *elősegítés-ről* –, a *kedvezően* szó használata nem más, mint zavaró szószaporítás.

„... egy ilyen felelősséggel járó pozícióban ... tragikus *hibákat véthet* az ember ...” Ezt a szövegrészletet a Magyar Nemzetből írtam ki, de számos más lapunkból is idézhetnék hasonlót, az élőbeszédben pedig – főleg a sportközvetítésekben – már szinte mindennapos a *hibát vét* szószervezet. Jellege alapján mégis ide kell sorolnom, hiszen bármennyire gyakori is ez a forma, pleonasztikus volta a mai nyelvérzék számára is nyilvánvaló. Aki tehát napjainkban a *hibát vét* szerkezettel él, nyelvhaszná-

lati, stilisztikai szempontból még mindenképpen *hibát követ el* (vagy egyszerűen: *hibázik*, esetleg *vét*). Erről bővebben írt Kemény Gábor (Magyar Nyelvőr 1975:405).

Végül a Fejér megyei Néplapból iktatok ide egy rövid mondatot: „Persze a bolíviai diktátorok *pünkösdi királysága rövid életű*.” Mivel a *pünkösdi királyság* kifejezés átvitt értelemben már önmagában is gyorsan elmúló hatalmat, rövid ideig tartó szerencsés állapotot jelent, zavaró függelékként hat a mondat utolsó két szava. Ellenben jó lett volna pl. ez a fogalmazás: a bolíviai diktátorok uralma csupán pünkösdi királyság.

Mi érteti ezt a hibafajtát? Mitől olyan virulens? Elterjedtségének a pongyola szószátyárság egyéb válfajához hasonlóan több összetevője is van. Oka lehet e pleonasztikus fogalmazásnak két mondat szerkezet pillanatnyi rövidzárlatból eredő összekeverése, bizonytalanság valamely szó vagy kifejezés pontos jelentésének ismeretében, balul sikerült törekvés a nyomósításra, s nem utolsósorban oka lehet a túlzott óvatosság. Ez utóbbi okot különösen gyakorinak érzem. A félreértéstől rettegő emberre nem az a jellemző, hogy homályosan fogalmaz, hanem, éppen ellenkezőleg, az, hogy kétszeresen is biztosítja magát. Nem *krózus-t* mond, hanem *dúsgazdag krózus-t*, mert hátha valakinek a *puszta krózus* szó nem elég felidéző erejű. Nem egyszerűen *pünkösdi királyság-ról* beszél, hanem arról, hogy ez a *pünkösdi királyság rövid életű*, nyilván megint „a gyengébbek kedvéért”. Márpedig az óvatosság cselekedeteinkben is, viselkedésünkben is, nyelvhasználatunkban is csak addig jó, ameddig józan körültekintésre ösztönöz. Az óvatoskodás, az aggályoskodó elővigyázatosság emberi tulajdonságnak sem, stílusjegyeknek sem vonzó.

Kaján értelmezőszótára

ÖNCENZÚRA

Grétsy László

Egy S vagy két S?

Ezzel a címmel olvashatjuk Gasparics Gyula írását lapunk 1983. évi 2. sz.-ban. A példa, amely írásra készített, egy vendéglőnek az ajánlata: „Esküvők, rendezvények *bonyolítását* vállaljuk.” Az Ifjúsági Magazin 1981. októberi számára is hivatkozik, amelyben arról olvashatunk, hogy a Hunfalvy János meg a Teleki Blanka szakközépiskolának „van külkereskedelmi ügyintéző ágazata, amely *bonyolító*, levelező... képesítést ad”.

el: „Az olimpia eseményeit tévé-riporter *bonyolítja*.” A népszámlálásról tudósítván kitűnő hírmagyarazónk jelentette: „Az összeírás kellemes hangulatban *bonyolódik*.” Az ilyen példától kaphatott kedvet a V... vezérigazgatója arról nyilatkozván, milyen raktári berendezéseik vannak a kereskedelem *bonyolításához*, s külön is hangsúlyozta, náluk a *bonyolítást* gépek végzik. (Már nemcsak bonyolult, *bonyolító* gépeink is vannak.) A példa ragadós.

jó tíz évvel fiatalabb kisöccse, az ÉKsz. Ezt: „*bonyolít* ts ige... 3. Ker <Ügy(let)et> *bonyolítóként* intéz. [hangf] ~ ó fn (mn-i ign is) Ker A már megkötött üzletek adminisztrációját intéző vállalati alkalmazott.”

Eszerint a *bonyolít* ige 'lebonyolít, elintéz, rendbe tesz' értelemben – legalábbis kereskedelmi szakszóként – polgárjogot kapott, most már sem őt, sem a *bonyolítót* nem hibáztathatjuk. Gyorsan fiókom mélyére süllyesztettem idejétmúlt kötekedésemet.

Most pedig Édes Anyanyelvünk, nyelvüvelésünknek e hivatott és illetékes orgánuma megjegyzés nélkül, tehát egyetértőleg közli Gasparics Gyula írását, jöllehet mind a két példája a kereskedelemről való.

Hogy is van ez most már? *Bonyolítsunk* vagy *lebonyolítsunk*? Az ÉrtSz. (1959.) még nem tud a *bonyolít* ige 'lebonyolít' jelentéséről, az ÉKsz. (1972.) pedig már elfogadja, hogy a kereskedelem *bonyolítja* a *lebonyolítani* valót. De nemcsak a kereskedelemben, a forgalomban, az élet más területein is egyre többen *bonyolítják*, amit hagyományosan *lebonyolítani*, még egyszerűbben *elintézni* szoktunk. És nem is igen lehet a kereskedés és más tevékenységek közé pontos mezsgyét húzni. Ezért Gasparics Gyulával együtt amellet maradtunk, ne *bonyolítsuk*, amit *lebonyolítani* illik és kell, sem a kereskedelemben sem mást. (Mi is! A szerk.)

Ez azonban csak jámbor óhaj mindaddig, amíg a tévé tudósítói és nyilatkozói *bonyolítják* a *lebonyolítandókat*. A tévét milliók nézik, s amit ott hallanak, legtöbbszörnek – akár helyes, akár nem – példa, kánon, kinyilatkoztatás. Az Édes Anyanyelvünket pedig csak néhány ezren olvasák, és legkevésbé őket kell arra oktatni, mi a különbség *bonyolít* és *lebonyolít* között.

É. Kiss Sándor

Egyesek kétesnek tarthatják a történet valóságát. Pedig szinzigazság, sőt történelmi háttere is van.

1938

Új lány kerül a felsőkereskedelmi iskola harmadik osztályába. Sas Katalin szorongva áll az osztályfőnök előtt. – Neve? – Sas Katalin. – EGY S vagy KÉT S? – Nem értem, tanárnő kérem. – Egy essel vagy két essel írja a nevét, fiam? – Két s-sel! Elöl is egy s, hátul is egy s. Az alkalom nemcsak tolvajt, hanem nevetést is szülhet, különösen egy 17 évesekből álló osztályban. – Elöl is egy es, hátul is egy es, mondogatják gőcögve kacagva. A tanárnő nem veszi (vagy tán veszi?) a lapot: – Úgy látom, hogy itt a magaviselési EGYES sokuknál KÉTES lesz majd! A megriadt 'Sas' szárnyaszege álldogál.

1944

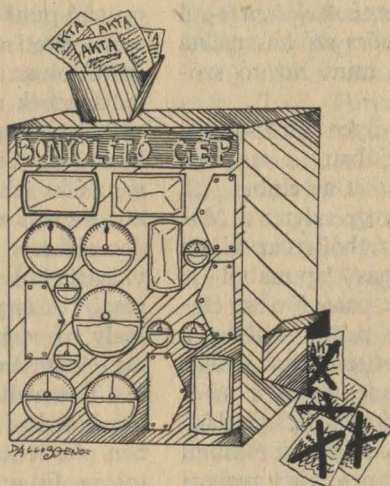
Jól benne jártunk már a tavaszban, mikor találkoztam a 'Sas'-sal. Az ő sasszeme vett engem észre először, de már az első pillanatban láttam, hogy lóg a 'csőre'. – Tegnap este behívót kapott a férjem, pedig már azt hittük, megszuszuk. – Behívót? És mikorra? – Természetesen elől is egy S, hátul is egy S. Szomorkás mosolya mögött ott volt: sem a háború, a SAS-behívó és semmilyen csapás nem ölheti ki a humort az egészséges lélekből. Pedig éreztem, hogy a 'Sas' sokáig nem tud majd vidáman repülni.

1979

Érettségi találkozó. Sas Dániából repült haza, de nem a saját szárnyán. S.A.S. járattal jött. Idegen hangsúlyozással, de elsütötte a találkozón: – Elöl is egy s, hátul is egy s. A toaletten folyik a női megbeszélés: – Hát ez a Sas jól megtollasodott! – Na persze, menő pasas a férje.

Ekkor lép ki Sas az egyik fülkéből, mutatójára a magasban: – Passas! Középen egy s, végén is egy s! Sasszemem már szemüveget hordott, de sasfüle még jó volt, na meg a humora is.

Rézné Lesz Gabriella
Budapest

A szerző saját véleménye helyett az ÉrtSz. *bonyolít* és *lebonyolít* szócikkét idézi, bizonyítván a két ige jelentésének egymással ellentétes, egymást kizáró voltát.

Gasparics Gyula véleményének támogatásául olyan példákkal is szolgálhatok, amelyek nem vendéglői kirokatban szerénykednek, és nem is egy újságcikkben rejteznek, hanem a tévé nyilvánosságával hazánk egész lakosságát, sőt a határainkon túl élő testvéreinket is okítják „*bonyolítani*”.

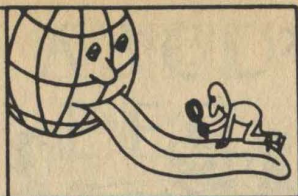
A Hét 1983. ápr. 24-i műsorának vezetőjétől hallhatuk: „Nincs annyi számító-gép, amennyi a termelés *bonyolításához* kellene.” Az 1980-as olimpia előzményeként a Telesportban hangzott

Az Állatforgalmi Vállalat is *bonyolítót* keresett szerződés-ei intézéséhez.

Az efféle *bonyolító* hírek, ajánlatok, nyilatkozatok ellen nyelvüvelés írások, kézikönyvek régebben is, többször is szót emeltek. Jómagam is írtam úgy három évvel ezelőtt egy cikkekcskét evvel a záradékkal: 1. *bonyolít* az, aki az egyszerű dolgokat *bonyolulttá* teszi, aki a rendben lévő dolgokat összekuszálja; 2. *lebonyolít* viszont az, aki tenivalóit szépen sorjában, annak rendje és módja szerint elintézi, elvégzi.

Mielőtt azonban „nyelvelő” írástomat a Hajdú-Bihari Napló „Értsünk szót!” rovatának megküldöttem volna – biztos, ami biztos –, megnéztem, mit mond az ÉrtSz.-nak

Egy talpalatnyi régiség

Nemegyszer olvashattuk *talpalatnyi* szavunkat olyan formában, ahogy nemrég a Magyar Ifjúságban is megjelent: „Amerika ... nincs rászorulva minden *talpalatnyi* föld felkutatására”.

Helyesírási hiba ez – hiszen szavunkat nem *tt*-vel, hanem *t*-vel kell írni –, ám nem akármilyen, nem a vakvéletlen tévesztések, sem a teljes nyelvi tudatlanságot tükrözők közül való. Létrejöttének oka, magyarázata világos: az ilyen típusú hibák a nyelvérzék működéséből, a nyelv valamiféle tudatos használatából, sőt talán éppen a „helyes” írásra való törekvésből fakadnak. Mert hogyan tagolta a szót, hogyan értelmezte részeit az, aki ezt a hibát a kinyomtatott szövegbe juttatta? Nyilván így: *talp + alatt + nyi*, s azt pedig „jó” helyesíró lévén tudta, hogy *alatt* névutónkat *tt*-vel írjuk. Lehet, hogy ilyen tudatosan nem gondolta végig ezt a (részen téves) elemzést, de mindenképpen az *alatt* névutó furakodott ide, illetőleg annak megszokott írásképe győzött itt – a tőle pedig függetlenül alakult – a helyes *talpalatnyi* írásképp fölött.

Az ilyen, a valami miatt szokottabb alakhoz igazító, ösztönösen vagy tudatosan

„javító”, „értelmesítő” hiba is: hiba. Annak ellenére, hogy efféle „javítás” mindig volt és lesz, amíg működik a nyelv. Mert általában „értelmesítünk”, ha egy szóalak homályos a beszélő számára, és találunk hasonló alakú, de világos felépítésű, értelmesebbnek tűnő szót a helyére.

Lehet egy szó homályos azért, mert idegen eredetű: más nyelvben „értelmes”, a szó részei annak a nyelvnek a részei, motívumai. Lehet homályos egy szó azért is, mert régi, s ezért motivációja, az egykori részek s a belőlük összeálló értelem már homályba vész. Alkalmilag olykor más okból is lehet – értelmesítésre ingerlően – homályos egy kifejezés. Például ködösnek tarthatta valaki azt a művészi tartalmat, amelynek folytán új könyvének Vámos Miklós a *Zenga zének* címet adta. Ezért jelenhetett meg egy könyvismertetésben „helyesen”, „értelmesen” *Zeng az ének* formában, hibát gyanítva s azt javítva, vagy éppen (mint a *talpalatnyi*-féle leírások esetén) a szokottabb formához igazodó reflex következtében.

A szavak részeiben, felépítésében értelmet kereső, bennük ismerős motívumokat fellelő – vagy a szavakba ilye-

neket beépítő – nyelvi magatartás erős motor. Erejéből sok mindenre futja: az alkalmi hibáktól egészen az ilyen új formák állandósulásáig. Névváltoztatások elindítója lehet, a névadásba beleszóllhat, és sok vicc is ilyen alapon születik.

Az alkalmi hibák sem egyszeresek: a vélt hibák „javításából” születve újból és újból egyforma új alakot produkálnak. (Ahogy a *talpalatnyi talpalatnyi*-vá, úgy a *szolgalmi (út), szolgalmi szorgalmi*-vá, *szorgalom* a *szamorodni szomorodni*-vá szokott módosulni.) Polgárjogot is nyerhetnek idővel efféle „értelmesített” alakok. Olyannyira, hogy sokszor eredetibb formájukat már nem is ismerjük, hacsak nem a nyelvészeti kutatásból. Például a *csárda, bilincs, poltúra* szavaink valaha *k*-ra végződtek, mert így vették át őket más nyelvekből, de mivel nekünk a *-k* a többes szám jele, ezért nem sokáig mondtuk *csárdák*-nak az egy csárdát. Hasonló módon, a régi *apatika, alombik*-féle szavaknak meg az elejéről maradt el idővel az *a*, mert ezt meg a mi nyelvünkben névelőnek éreztük, ezért lett – maradt – e szavakból *patika, lombik*.

A szavak részeit, felépítését érteni akaró, motiváltságra törekvő nyelvi magatartásunk teszi lehetővé azt is, hogy ezt a humor forrásává is megtegyük. Hacsek és Sajó *Eszék – e szék* szójátékától kezdve Timár György tréfás szórész-torzítással, belemagyarázásokkal „értelmesítő” szótárnyi leleményeiig sok vicc, szójáték alapszik ezen, a **másféle** motiváltság felmutatásán.

De hivatalos változásokig is vihet ez az erő, az értelmes szórészeket keresés. *Fancsal* falu megvált nevéből, mert homályosnak, gyanúsnak találta (évszázadok múltán), s akár így, akár úgy próbálta értelmezni, nem tetszett. Lett belőle *Rózsaszentmárton*. Egy másik falu szerencsésebb helyzetben volt, mert régi, homályos *Lancsuk, Lancsok* nevét *Lánycsók*-ra értelmesíthették. Régebbi s való-

színűleg lassúbb változást is idézhetünk: az egykori *Szólómál* falunk nevét (a ’hegyoldal’ jelentésű *mál* szó elhomályosultán) népetimológián az akkor is, ma is ismerősen csengő *Szulimán*-ra változtatták.

Ha érthető, a nyelvhasználatból magából magyarázható egy hiba, sőt típusnak mondható, mert régi és új példák sorakoznak mellé – s nem is mindig hibáztathatóan –: akkor mi okból ragaszkodunk ahhoz, hogy ez hiba? Miért nem változtatjuk meg inkább a helyesírási szabályt? Azért, mert a régi alak őriz valamit. S ezt, még a hagyományt őrzi a helyesírás. Például a *talpalatnyi* szóalak a régi *talpalat* szavunknak őrzője, meg az efféle, régenre gyakori képzésmódnak. Az Apor-kódexben *éneklet*-nek nevezték a zsolnárokat, a Bécsi Kódexben *sósolat*-nak a sziksós pusztát, és általában gyakran éltek az *-at*, *-et* képzővel (mint mi ma a „párjával”, az *-ás*, *-és*-sel): *támadat, áradat, látat, szégyenlet; főzet, kereset, épület, gondolat* stb. Ezek sorába tartozik az egykori ’lép, jár, letipor’ jelentésű *talpal* igéből képzett *talpalat* főnév. Ez ’lépés’-t jelentett, mint ahogy az *épület* is ’épülés’-t, a *kereset* is ’keresés’-t, vagy még a mai nyelvjárási *menet* is ’menés’-t, a *kapálat* ’kapálás’-t, a *vetet* ’vetés’-t jelent. A *talpalatnyi* tehát ’lépésnyi’ jelentésű volt. A vele szokásosan alakuló szerkezet, az *egy talpalatnyi föld* vagy *hely* rokonságban van egyrészt a már-régóta élő *egy sütet liszt, egy falat kenyér, egy főzet bab* kifejezésekkel, másrészt az „ötven könyökletnyi magasság”-féle, a Bécsi Kódexből s még más korabeli forrásokból is idézhető szavakkal és szerkezetekkel, valamint az „egy hajításnyi föld” (Érdy-kódecs), „húsz láb nyomdoknyi” (Bécsi Kódecs) típusú régi kifejezésekkel.

Fél évezred előtti időkkel, akkortájt élő szavakkal, szóalkotásmóddal tart tehát kapcsolatot helyesírásunk – tarthat, ha hagyományörző.

Figyelmező

„A pontosvesszőt jelképnek érzem. A fegyelmzett írás jelképének. A gondos stilsztika jelképének. Egy magasabb rendű írói stílusigény jelképének. A stíluslélegző csodálatossága jelképének.”

(Nemes György)

„Táj és nép egybekapcsolója mindenki számára az anyanyelv. Otthon vagyunk szülőföldünkön, amikor az elődök szokásainak meg tudjuk nevezni hegyeinket és völgyeinket, az ereket és dűlőket, s e nyelv felsőbb, közigazgatási és tudományos kibontásával gondolatvilágunkba fogadjuk mindazt az újat és nagyot, amit már az iparosítás, a terveződés, korszerű termelés hoz a másuló tájba.”

(Balogh Edgár)

„Állati” jó szavak

KUTYASZORÍTÓBAN

Falkányi olyan szavunk van, amelyben valamilyen állatnév szemlélteti a tartalmat. Szamárság volna, ha nem élénk a lehetőséggel, amit nyelvünk gazdagsága kínál, és csak egy-két elnyűtt „állati” szavunk mellett tartanánk ki *kutyahúséggel*. Már csak azért is, mert azok a szavak, amelyeket szinte *majomszeretettel* kényeztetünk nyelvhasználatunkban, legtöbbször nem egyebek, mint *malackodások*.

Aki *kutyahittel*, vagyis *macskasul* kitart az ütött-kopott nyelvi elemek további gyöt-rése mellett, az vagy eleve *tyúkeszű*, vagy jófejű volna ugyan, de gondolkodására *rátehénkedett* a lustaság, s a nagy restségben nemcsak keze-lába, hanem eszjárása is *megmacskásodott*. Csak akkor

ÁRTATLAN, MINT EGY MA SZÜLETETT BÁRÁNY

használja fejét, ha *egérfogóba*, *kutyaszorítóba* kerül. Pedig szorult helyzetben már szerfö-lött bajos *egéruat* találni.

Az igénytelenség nemcsak a beszédmódra, hanem az emberek külsejére is rányomja bélyegét: *slamosak*, *topisak*, olyanok, mint a *madár-ijesztő*. Nem sokkal áll fölötte rangban, aki másokat buzgón *majmol*. Nála is „fejlet-tebb” változat, aki külföldi lapokban böngész, mi a módi, és – ha győzi pénzzel – a legvadabb maskarákat aggatja magára, így aztán mutatós *divatmajom* válik belőle. Ha ízlése teljesen ki van ficamodva, csiricsaré hacukákba bújik, s méltán mondják rá: *papagáj*.

Az effajta *jómadarak* többnyire nemigen törnek magukat az olvasásért, írásért. Hébe-hóba sem *kutyagolnak* el a könyvtárba, még ha az *bolha-ugrásnyira* van is házuktól, s nem *kigyózó*, hanem nyíl-egyenes út vezet is oda. S ha tollat fognak: amit papírra vetnek, nem más, mint *macskakaparás*. Füzetük lapjain ott a *számárfül*; írott soraik girbegurbák, elkelve a *számárvezető*. Tehát a betűkkel így is, úgy is *kutya-macska barátságban* vannak. Ha valahol ne adj’ isten vizsgáljuk kell, legföljebb a *számárhídon* tudnak átmenni, vagyis ha mentőkérdést kapnak. Magasabb beosztásba kizárólag a *számárlétrán* – vagyis az előírt szolgálati idő leteltével – kerülhetnek, hacsak nem *macskatermészetűek*: hizelgők, törleszkedők.

Ha valaki a *nagykutya*knak hizeleg, akkor az élet más területén is lehet képmutató. Egyszer *oroszlánszívűnek* mutatkozik, pedig a lelkében *nyúl*, másszor *galambszívűnek* szeretne föltűnni, holott *rókalelkű*. Van, aki szánalmat mimelve *krokodilkönnyeket* hullat. Másik nem áttal *gigászok* csatájáról fölröppenteni egy *kacsát*, bár csupán jelentelen *béka-egér harcról* beszélhetne. Ismét másik a *bolhászzkodáshoz*, a csip-csup

BIRKATÜRELEMMEL

szöszmötöléshez való *birka-türelmével* szívesen keltene a *hangyaszorgalom* látszatát. Emez azt *füllel*, hogy *madárétkü*, holott *farkasétvágya* van. Amaz színleg *galamblelkü* gondoskodásból küldi anyósát üdülni, de a háta mögött *sárkányeresztést* emleget. Némely ember a *galambepéjével* dicsekszik, mégis könnyen előnti a *pulykaméreg*.

Noha bőséges választékunk van, ez nem ok arra, hogy halmozzuk az „állati” szavakat. Ha ugyanis mondatinkban rovarok, madarak, négy lábúak hemzsegnek egymás hegyén-hátán, akkor joggal mondják ránk, hogy összehordunk *tücsköt-bogarat*.

Molnár Pál

BUZGÓN MAJMOL

Kanászok, madarak, óvónők

Amerikában történt, idestova másfél évtizede. Egy cserkész-tábor látogattam meg, beszélgettem a fiúkkal, élveztem tábori humoros jeleneteiket, jó, közös nótázásainkat. Felkészülés is volt ez számukra a hamarosan következő nagytábori szereplésekre.

– Ti mivel készültök a nagytáborra? – kérdeztem az egyik pufók kiscserkészt.

– Kanásztáncot tanulunk.

Nekem eszembe villant, hogy odahaza a kanász megnevezést már szinte csak a modortalan emberre alkalmazzuk, megkérdeztem hát próbaként: tudod, mi az a kanász?

– Én gondolom, madár – mondta erős amerikai akcentussal.

– Milyen madár? – kérdeztem egy kissé meghökkenve.

– Én gondolom, nadzs madár ...

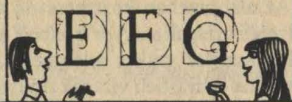
Másnap Bloomingtonban Sinor Dénes professzoréknál vacsora közben elmondtam, mit is hallottam a kanászról. Jót nevettek, de engem nem hagyott nyugton a kísérletezési vágy. Megkérdeztem hát Sinornét (aki férje tanszékén tanult meg magyarul), ő tudja-e, mi az a kanász.

– Hogyne, mondta kézségesen. Majd egy kis gondolkodás után: azt hiszem – malacóvónő!

(Nos, ami az óvó-t illeti, Sinorné nem csekély magyar nyelvtörténeti érzékről, őszönről tett bizonyosságot. Ez a szó ugyanis a régi magyar nyelvben őrző-t jelentett. Az erdőre vigyázók például erdőővők voltak.)

H
L.L.

„Édesebb” anyanyelvet!

„Aki szavában nem vét, az tökéletes férfi...” – olvashatjuk Jakab apostol levelében, a „nyelv megfőkezéséről” írott részben. Jakab apostolt elsődlegesen nem nyelvművelő szándék vezette akkor, mikor a helyes nyelvi magatartásra intette a keresztényeket, hanem az a felismerés,

inkább érvényes. A nyelvi durvaság, mai szóval a nyelvi agresszió valószínűleg minden kor beszédében fellelhető. De napjainkban, sajnos, egyre inkább benyomul a köznapi nyelvbe, a köznyelv lazább, pongyolább változatába is. Ráadásul úgy, hogy indulati töltését elveszíti,

OLYAN POFONT KAPSZ, HOGY LEESIK A FEJED

hogyan a nyelvi magatartás és az általános emberi magatartás, valamint erkölcs szorosan összefügg. Az apostol egyébként nem túl bizakodó a nyelvi magatartást illetően, mert a következőket írja: „Az összes vadállat, madár, csúszómászó és tengeri állat természetesen megszélidíthető, ... a nyelvet azonban senki emberfia meg nem szélidítheti...”

Ha ez igaz volt majdnem kétezer évvel ezelőtt, ma még

közhellyé, gyakori stilusfordulattá, sőt kötőszóvá válik. De eközben jelentését változtatlanul őrzi, semmiképpen sem tekinthető tehát semleges stiluselemnek. Emiatt sokszor akkor is sértő és durva beszédet hallunk, ha a beszélőnek esze ágában sincs durváskodni, sértően viselkedni. Az ilyen fordulatokkal terhelt stilus inkább zavarja a megértést, hiszen nem felel meg a közlés céljának, legfeljebb a beszélgető partnerek

bizalmasabb viszonyát juttatja kifejezésre.

De másképp ítéltetnek meg a nyelvi magatartás hiányosságai a felnőttek egymás közötti beszédében, és másképp, ha a felnőtt a gyermekkel szemben sérti meg a nyelvi magatartás normáit, s vele szemben vesz fel helytelen nyelvi szokásokat.

Úgy látszik, hogy a becézés formái köznapi nyelvünkben meglehetősen elsatnyultak. A bölcsődében rendszerint a következőképpen ajnározzák a frissen érkező csöppségeket: „Gyere, *apukám, édesapám, kispapám, húsom, husikám.*” S még jó, ha a becenevükön szólítják a gyermekeket. Egyre többen panaszkodnak ugyanis arról, hogy következetesen a vezetéknevükön hívják a kicsinyeket a bölcsődében. Vajon hogyan honosodhat meg ez a bürokratikus megszólítási forma a gyermekintézményekben?

Lehet, hogy túlzott szülői érzékenységem az oka, de én bizony nem kedvelem azt sem, ha a kicsinyeknek szóló felszólítás egyes szám harmadik személyben, kijelentő módban hangzik el, valahogy így: „Varga nem beszélget, hanem eszi a spenótot.” Az ilyen parancs jellegű, felszólító értelemben használt kijelentő módot én fensőbbesnek és kíméletlennek tartom, még ha a nagyokkal szemben alkalmazzák is.

Ha azonban csak ennyi felróni valót találnék a gyermekkel való nyelvhasználatban, ugyan mivel magyarázom meg azt a mindennapos jelenséget, hogy a játszótéren a kicsinyek szomszédságában beszélgető 11–13 éves gyerekek olyan kifejezéseket használnak, melyek biológiai érettségüket meghaladó tevékenységekre utalnak? Vajon kitől tanulják? „Ó, hiszen már az óvodában eltanulják egymástól!” – sajnálkoznak a szülők. Csakhogy otthonról hozzák az óvodába ezeket a korukhoz aligha illő kifejezéseket. A szülőktől hallják, még egészen zsenge korukban, sokszor az anyanyelv első szavaival együtt. Mert a szülő a gyermekkel szemben gyakran a legrosszabb nyelvi

magatartást is megengedi magának, a „meghitt családi légkör közvetlenségében”. Hiszen otthon is a megszozott nyelvi durvaságokkal fűszerezett köznapi nyelven érintkeznek a szülők egymással és a gyermekekkel. Sajnos, nemcsak a kevésbé iskolázott rétegek körében terjed ez a nyelvi „lazaság”. Értelmiségi társaságban is sokszor sikknek számít, pajzán humornak, de legalább is a demokrázizmus jelének. A szülő aztán tanítja gyermekét – nemcsak a négy fal között, hanem az utcán, a téren, az autóbuszban. A „közönség” közömbös hallgatása pedig támogatja, mert hát, nincs ebben semmi kivetnivaló.

A mérges szülő egyébként nagy nyelvi leleményről tesz tanúságot, ha hatásosan akarja megfenyegetni szófogadatlán csemetéjét. A játszótéren például a következő figyelemzavaró hangzanak el nap nap után, az apróságoknak szánva: „Ne szórd a homokot, mert kitaposom a beled; összetöröm a csontod; akkora pofont kapsz, hogy elszállsz, hogy leröpül a fejed” – és így tovább. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az ilyen nyelvi fordulatok, főként, ha néhány éves korukban érik a gyermeket, egész személyiségére rombolóan hatnak. Mert hogy is mondja Jakab apostol? „Ugyanabból a szájból ered az áldás és az átok. Testvéreim, ennek nem volna szabad megtörténnie.”

Nem a „kacsaringós” káromkodások ellen emelek én szót álszent, puritán módon. Hiszen ilyenekkel fűszereztek például a 16. századi hitvitázók is beszédüket. A nyelvnek természetesen szüksége van indulatkifejező és -levezető fordulatokra. De ezek nem szükségszerűen durvák! Márpedig a nyelvi durvaság terjed, sokszor az indulatokról és érzelmektől függetlenül is, és a gyermekek a legvédtelenebbek vele szemben. Pedig jó volna, ha anyanyelvünk lágy, kedves, becéző, türelmes, pontos és okos volna, nem pedig zord és rideg.

Bakács Bernadett

Anyanyelvi táborban voltunk

A Hazafias Népfrent Országos Tanácsának beszéd- és magatartáskultúrával foglalkozó csoportja 1983 júliusának második felében (20–27-ig) anyanyelvi tábort rendezett. A tábornak a Győri Kazinczy Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola – a tábor másik szervezője és rendezője – adott otthont. A résztvevők olyan középiskolás diákok (gimnazisták, szakközépiskolások, szakmunkás tanulók) és tanárok voltak, akik különösen érdeklődnek az anyanyelv iránt, és tenni is akarnak a beszéd- és a magatartáskultúra fejlesztéséért. Ennek érdekében munkára is vállalkoztak.

A napi program reggel ½9-kor kezdődött beszédtechnikai gyakorlatokkal, az előző napon hallottak megvitatásával, nyelvi kérdések megbeszélésével. 9–12-ig, majd az ebéd és a csendes pihenő után 3–6-ig, olykor 2–6-ig előadások hangzottak el, beszélgetések, viták zajlottak le.

A résztvevők hallhatták Z. Szabó Lászlónak, a tábor parancsnokának és motorjának előadását a Kisalföld és Győr irodalmi, nyelvi, nyelvtudománytörténeti emlékeiről, Bachát László főiskolai tanárét az ifjúsági nyelvről, Lőrincze Lajos c. egyetemi tanárét a nyelvművelés elveiről. Nagy János szakfelügyelő a nyelv és stílus, valamint a nyelvtanulás összefüggéseiről beszélt. Az élő nyelvi emlékekről, a helyesírás gondjairól, a nyelvművelés gyakorlatáról az egyik „osztályfőnök”, Szende Aladár főiskolai tanár, a kiejtési és beszédnorma kérdéseiről, a mondat- és szövegfonetikai eszközök használatáról, a nyelvi rétegződésről és a beszédhelyze-

tekről pedig Wacha Imre, a másik „osztályfőnök” szolt.

Nagy sikert aráltak a gyakorlati foglalkozások is: Poór Ferenc, az Országos Oktatástechnikai Központ munkatársa például – a gesztusokkal, mimikával foglalkozó előadása után – képmagnós foglalkozást tartott. Minden résztvevőnek a bemutatkozását képmagnóval rögzítette, s a felvétel visszajátzását közös bírálat, tanácsadás követte. Uray Judit szakfelügyelő vezetésével beszédművelő foglalkozáson helyzetgyakorlatokat végeztünk és elemeztünk. Ugyancsak a beszédgyakorlását segítette két „célzott szövegelemzés.” Z. Szabó László egy Radnóti-vers elemzésével mutatta be, miképpen kell felkészülnie a versmondónak. Egy Pázmány Péter-szöveg elemzése pedig a prózai mű megszólaltatásának előkészítési útját járta be: Szende Aladár tartalmi, szerkezeti, nyelvi elemeit bontotta ki a szövegnek.

Érdeklődéssel és aktívan vettek részt a tábor tagjai azon a megbeszélésen is, melynek témája az ifjúsági nyelv volt, s azon is, melyen olyan feladatokat kellett megoldani, mint amilyeneket a sátoraljaujhelyi Édes anyanyelvünk versenyen, illetőleg a győri Kazinczy-versenyen kapnak a diákok.

A hivatalos napi programot minden este újabb gyakorlatok zárta le: Péchy Blanka érdemes művész és Miskolczi Margit vezetésével mindenki Beszélni nehéz feladatokat oldott meg.

Természetesen kiránduláson is részt vettek a tábor tagjai.

A tábort vidám búcsúest zárta.

Wacha Imre

Közelednek a felvételik!

Az alábbiakban közzéteszük az egyetemi és tanárképző főiskolai felvételi vizsgák magyar nyelvből adott előző évi feladatsorát. A közlés-sel a magyar szakra jelentkező középiskolai tanulókat tájékoztatni kívánjuk az írásbeli vizsgák típusfeladatairól, követelményeiről. A feladatok megoldásához jó munkát kívánunk!

1. Keressen ki Arany János: Naturam furca expellas... című verséből három névmást, három valódi kötőszót és két módosítószót! A kiválasztott szavakat írja be a kipontozott helyre!

a) A névmások: .....
b) A kötőszók: .....

c) A módosítószók: .....

2. Az idézett vers következő szóalakjait *szóelemekre* kell bontania. Fügőleges vonalakkal határolja el bennük a szóelemeket! Az így elkülönített szóelemeket minősítse is a följük irt számjegyekkel a következő módon: szótő = 1, képző = 2, jel = 3, rag = 4.

(A kötőhangzó mindig az utána következő szóelemhez tartozik.)

a) működék d) kongatom
b) lódulása e) verseket
c) visszarántsa f) hangtalan

3. Az alábbi mondatokat Arany verséből idézzük. Húzza alá mind-egyikben az *állítmányt*, és jelölje meg följük irt sorszámmal!

No, mondám, majd ha nagy leszek, / Valódi harangot veszek / És azt egész nap kongatom / Saját kényemre, szabadon. / Így kongatom most untalan / E verseket – bár hangtalan.

A sorszámok szerint haladva állapítsa meg az imént kikeresett *állítmányok fajtáját!*

1 ..... 4 .....
2 ..... 5 .....
3 .....

4. Vizsgálja meg Arany János költeményének első hat sorát a *tárgyas, a határozós és a jelzős szószervezetek* szempontjából! Írja a szószervezeteket egymás alá, majd a kettőspont után jelezze, *milyen fajta a szószervezet*. (Ügyeljen a besorolás alcsoportjának a feltüntetésére is!)

..... : .....
..... : .....
..... : .....
..... : .....
..... : .....
..... : .....
..... : .....

5. Állapítsa meg, és a szokásos ábrával jelölje, milyen viszony van az Arany-vers alábbi részletében a *többszörösen összetett mondat tagmondatai között!*

Gyermekkoromban felköték / A színben egy nagy tőkharangot, / Amely ugyan nem ada hangot, / De másképp vígan működék;
a) *Összetett mondatbeli viszonyok:*

.....
.....
b) *Szerkezeti ábra:*

6. A *grammatikai kapcsolóelemek*-nek milyen típusai fordulnak elő az elemzésre kiválasztott szövegben (1. Arany János: Naturam furca expellas...)? Válaszoljon a kérdésre a típus megjelölésével, s utána tegye zárójelbe a kapcsolásra szolgáló nyelvi elemet!

Berze Nagy János a beszédfejlesztésről

Berze Nagy János

- a) .....
b) .....
c) .....

7. a) Milyen *stílus*elem az Arany-vers *felköték, ada, működék, mondám* szóalakja? Miért használja ezeket a költő?

.....
.....

b) Milyen *alakzatot* találunk a költemény 5. és 12. sorában, és mi a stilisztikai szerepe?

.....
.....

c) Milyen jelentését ismeri az *untalan* szónak? Értelmezze a jelentést a költemény 13. sorában!

.....
.....

8. A) Fejezze ki *szólással* a következő mondatokból az aláhúzással kiemelt részeket!

- a) A hír hallatára *nagyon megkönnyebbültem*.
b) Rosszul végezte el a munkát, mert *egyáltalán nem értett hozzá*.
c) A gyerek *nagyon gyorsan elfutott*.

.....
.....

B) Értelmezze mondatba foglalással az alábbi *szópárokat!* (Összesen 6 mondat!)

- a) okol-okoz
b) izelítő-izesítő
c) helység-helyiség

a) .....
b) .....

c) .....

9. A) Illessze a *tárgy ragját* és a *többes szám jelét* a következő szavakhoz, és írja le helyesen a toldalékolt szavakat!

- a) víz ..... d) síp .....
b) hús ..... e) szücs .....
c) híd ..... f) rúd .....

B) Tegyen *-val, -vel* ragot az alábbi *főnevekhez*, és írja le a toldalékolt szót!

- a) kulcs ..... d) düh .....
b) meggy ..... e) Engels .....
c) toll ..... f) Babits .....

10. a) Milyen két nagy *nyelvcsoportha* vált szét az uráli alapnyelv?

b) Miről nevezetes a *Pray-kódex*?

c) Írjon legalább két példát a *tulajdonnevek köznevesülésére!*

.....
.....

A feladatsort közléteszi:
Fülöp Lajos

Az itt közölt írás eredetije Pécssett, a *Berze Nagy*-hagyatékban található, helynév és keltezés nélkül. *Berze Nagy* János egykori pedagógiai szemináriumi megnyitója ez. A szöveg nem egészen teljes, mert a kézirat több helyen hiányos. A hiányzó részeket a közlésben kipontoztuk.

Az előadás betekintést nyújt a tanfelügyelő Berze Nagy János pedagógiai elveibe. A szóbeli kifejezőkészség fejlesztésének lehetőségeit kutatja, s a negatív tapasztalatok megszüntetésére hív fel. Íme:

„Iskolalátogatásaim folyamán gyakran tapasztaltam, hogy egyes iskolák tanulói a természetes szóbeli kifejezés szempontjából vagy igen kezdetleges, vagy alig kielégítő készséget mutatnak fel. Ennek okát a legtöbb esetben a tanító eljárásában találtam meg. Ugyanis a következőket tapasztaltam:

Sok tanító a tanítási egységeket még ma is kérdésekre adott feleletekben dolgozza fel. A kérdések az új tanítási egységet kisebb egységekre bontják fel, és azt célozzák, hogy a tanuló azokra mindjárt olyan feleleteket adjon, amilyent a tanító elgondolása szerint adni kell. Ha pedig ilyen feleletet nem ad, vagy egy másik tanulónak többekévé sikerült válaszával elégszik meg, vagy maga közli a kívánt felelet tartalmát. Az említett kérdések csak ritkán érintik a tanítási egység nevelői vonatkozásait, inkább csak a pusztá ismeret szerzését célozzák. Ha a feltett kérdés hatása alatt a tanulóban meg is indul a belső munka, s ennek folytán kifejezést keres lelki tartalmának közlésére, illetőleg belső szükségből *összefüggő beszéddel* óhajt számot adni érzelmeiről és gondolatairól, a tanító erre nem ad módot, hanem minden ok nélkül új kérdést ad fel, úgyannya, hogy a tanuló és a tanító kívánatos közös munkája olyan párbeszéddé

fajul, melyben a tanuló teljesen háttérbe szorul, s csupán passzív szerepre van kényserítve...

A vázolt eljárás eredménye azonban ezzel nem merül ki, mert a tanuló szóbeli kifejezőkészségében az a fok, hogy ismert kérdésre begyakorolt feleletet tudjon adni, sem a tanterv céljait, sem a helyesen gondolkodó nevelőt nem elégítheti ki, mert a tanító eljárásának célul azt kell kitűznie, hogy a gyermek élményeiről, megfigyeléseiről, érzelmeiről s gondolatairól a maga módján összefüggő közlés alakjában tudjon számot adni. Márpedig, ha a tanító folytonos és sürgős len kérdésekkel köti le a gyermek öntevékenységre hajló lelki készségeit, megakadályozza, hogy a tanuló vele együtt közös munkában vegyen részt, nem engedi, hogy a gyermek a maga erejéből lássa meg dolgokat, s főleg, hogy saját szókinccsének felhasználásával olyan kifejezőkészsége fejlődjen ki, amelynek alapján gondolatait, érzelmeit, elhatározásait, s cselekvésének irányait, rugóit megismerhessük... A patak vizének tükre mindig összetörik, a lefolyó víz mindig zavaros lesz, ha nyugodt folyását lépésről lépésre kövek berakásával akadályozzuk.

De tovább kell mennem. A káros következményeknek ezzel még nincs vége. Az a

● körülmény, hogy a tanító szükség nélkül is folyton kérdez, s így nem engedi, hogy a gyermek öntevékenysége is részese legyen a munkának, azt is mutatja, hogy a tanító a gyermeket arra kényszeríti, hogy a dolgokat abban a rendben és összefüggésben lássa, amiben ő, a már fegyelmezett gondolkodású s érett ítéletű ember...

Ha a tanító belátja, hogy a gyermek egyéni belső munkát nem tud végezni, a fölösleges kérdezősködések helyett ő maga háttérben marad, s onnan irányítja, javítja, egészíti ki a gyermek belső munkájának külső, szóbeli kifejezését, az összefüggő beszédet, ha nevelői gondolkodásába szervesen beleilleszti a tantervi utasításnak azt a megállapítását, hogy a gyermek önálló belső munkája sokkal több értéket jelent a gyermeknek, mint a tekintélyi elv alapján elfogadott, de meg nem emésztett pusztaság, akkor a gyermeket az öntevékenység útján szerzhető olyan érték megszerzésére nevelte, amely fontosabb és becsesebb akár az írásbeli, akár a rajzbeli, akár az ének útján megnyilvánuló kifejezőképességénél is, melyre az élet minden területén sohasem nélkülözhetően olyan szükség van, mint az életet biztosító levegőre.

Az összefüggő beszéd és közlés céljait szolgálja – habár közvetve is – az ének- és verses szövegek betanítása, a hallott mesék elmondása is, azért ezeknek a tanítási anyagoknak megtanulására s előadására ebből a szempontból is igen nagy gondot kell fordítani, mert jóllehet nem a gyermek saját szellemi ter-

mékei – de az összefüggő beszéd elsajátítására gondolatoknak már kész egybefűzése s folyamatos kapcsolata által technikailag is elősegítik.

Ahhoz, hogy a gyermek az összefüggő beszéd készségét elsajátíthassa, még egy körülményt nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Azt, hogy a gyermeknek bátorsága is legyen megszólalni, illetőleg, hogy bátor fellépésre neveljük, mert sok gyermek a családban és társai között közlékeny és beszédes, az iskolában azonban szótlan. Ennek oka az, hogy a gyermek a tanító részéről még aligha találkozott a bizalom megfelelő megnyilvánulásával; itt is csak ismétlem, hogy mennyire szükséges a gyermek lelki világához való közelítés, mely legelőször a bizalom alakjában jelentkezik, s mely lehetővé fogja tenni, hogy a gyermek *merjen is* megszólalni. Amely gyermek ezen tartózkodáson már túlesett, majd nemcsak merni fog beszélni, hanem helyes eljárás mellett összefüggő módon tudni is.

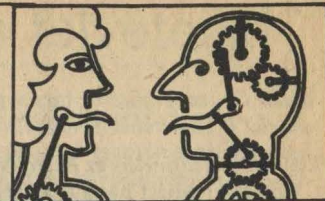
Ez a készsége testi és szellemi fejlődésével együtt párhuzamosan fejlődik és bővül, s mindig arról fog bizonyosságot tenni, hogy értelmes, világos, összefüggő beszédét fegyelmezett, gondos belső munka előzte meg, amelyre őt mélyretekintő tanítója nevelte...

Ezekkel a gondolatokkal mai szemináriumi ülésünket megnyitom."

Az előadás szövege azt mutatja, hogy Berze Nagy János pedagógiai módszerei, elképzelései csaknem annyira időtállóak, mint néprajztudományi elvei, törekvései.

F. L.

SZAKNYELVI BERKEKBEN

Bírósági határozatokban tallózva

A szaknyelvek elsősorban szókincsük egy részében különböznek a köznyelvtől, de nyelvtani megoldásaikban is lehetnek olyan jellemző formák, amelyek a köznyelvben ritkábban fordulnak elő.

Természetes, hogy a jogalkotásban és az ítélezésben legfontosabb követelmény a tárgyilagosság és a pontosság. Ez a törvények és a határozatok nyelvi megoldásaira is érvényes, s így a szakszavak mellett bonyolultabb, elvontabb, személytelenebb, a személyiség látszatát is elkerülő nyelvi formák jellemzik a nyelvnek ezt a változatát.

A Bírósági Határozatok című, havonta megjelenő kiadványt olvasva azt tapasztaltam, hogy a benne közölt szövegek nemcsak tárgyilagosak és egyértelműek, hanem sokszor nehezen követhetők is. Azért fontos felfigyelni azoknak a bírósági határozatoknak a nyelvi sajátosságaira, amelyek ebben a belső kiadványban jelennek meg, mert ezt a jogászok rendszeresen tanulmányozzák, mintaként követik, s így nyelvhasználatukra is hat. Úgy gondolom, néhány nehézkes mondat szerkezet típus elkerülése lényegesen csökkenthetné ezt a nem kívánatos és nem is szükségszerű tulajdonságot.

Még rövid mondatokban is modorosnak kell tartanunk, ha az állítmány a nyomatéktalan mondatnak a végére kerül. Például: „Az alkohol a gyomor hámsajtjeit megöli”. Helyesen: „Az alkohol megöli a gyomor hámsajtjeit”. Mennyivel inkább fontos, hogy az állítmány – ha a hosszú mondatnak tartalmilag leglényegesebb közlendőjét hordozza – ne az „egyszerű” mondat negyvenedik vagy éppen nyolcvanodik

szavaként jelenjen meg, mint például a következőkben: „Ez okból, a Be. 290. §-ának (3) bekezdése értelmében, az említett végzést megváltoztatva, a terhellet a járásbíró-ság ítéletével, illetve a megyei bíróság végzésével ellene feltűnően durva módon elkövetett becsületsértés vétsége miatt kiszabott 500 Ft pénzbüntetéshez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól is *mentesítette*.” Helyesen: „... végzésével mentesítette az ellene...” – „A megyei bíróság az I. r. vádlottat visszaesőként, jogtalan behatolással, a bűncselekménnyel összefüggésben járműben kárt okozó rongálást is megvalósító lopás büntetése és folytatólagosan elkövetett – részben súlyos testi sértést is okozó – közúti veszélyeztetés büntetése miatt 6 évi szabadságvesztésre, a közügyektől 3 évi eltiltásra és a járművezetéstől 5 évi eltiltásra mint mellék-büntetésre, a II. r. vádlottat pedig visszaesőként és jogtalan behatolással megvalósított lopás büntetése miatt 1 évi és 6 hónapi szabadságvesztésre, továbbá a közügyektől 3 évi eltiltásra mint mellék-büntetésre *ítélte*.” Az ilyenféle tartalmakat célszerű volna több mondattal kifejezni.

Nehezen áttekinthető mondatok jönnek létre sokszoros alárendelő szerkezet, például háromszoros birtokviszony alkalmazásával: „Az egy évet meghaladó *szabadságvesztés végrehajtása felfüggesztésének* elengedhetetlen *feltétele* a különös méltány-lást érdemlő körülmény.”

Az alárendelő szerkezetek soklépcsős alkalmazása akkor válik igazán hibává, ha a szerkezettagok szétesnek, szórendjük nem azt az értelmet sugallja, amit a szerző közvetíteni kíván: „A terhellet a

Eber szemmel, füllel

○ **Föléled egy régi hagyomány:** ismét lesz pedagógusbál. Legalább másfél évtizede nem rendezték meg a pedagógusok bálját; ebben az évben a Nevelők Háza és a Pedagógus Szakszervezet márciusban ismét fölélést adtunk a tradíciónak. S igaz, hogy a március még odébb lesz, de az érdeklődés akkora, hogy már egyetlen jegyet sem lehet kapni. A színhely, a Nádor összes terme már jóelőre megtelt.

MIRE JÓ

EZ A NAGY SIETSÉG?

(Magyar Nemzet, 1982. I. 25. Beküldte: Kovács Éva, 1181 Budapest, Hatszázhatvanadik u. 5.)

A márciusban rendezett bál közönsége már január végén megtöltötte a *színhelyet*? – Ezt nehéz elhinni! Bizonyára csak a jegyek keltek el jó előre, s a közönség csak a rendezvény délutánján gyülekezett.

T. Urbán Ilona

bíróság a terhére megállapított, visszaesőként elkövetett tartási kötelezettség elmulasztásának büntettségért 6 hónapi szigorított börtönben letöltendő szabadságvesztésre ítélte.” A szerkezetek valódi összetartozása a következő: a tartási kötelezettségnek visszaesőként elkövetett elmulasztása, illetve: 6 hónapi, szigorított börtönben letöltendő...

A következő mondatban olyan szerkezetsűrítés fedezhető föl, amely több, önmagában egyszerű, világos kapcsolatot (kiskorú gyermek – gyermekes család – családos állapot) fűz össze egy nehézkes, szokatlan szerkezetté: „Enyhítőként értékelte az I., II. és IV. rendű vádlott javára büntetlen előéletüket, a III. r. vádlott esetében fiatalabb életkorát, továbbá az

I–II. r. vádlottak két-két kiskorú gyermekes családos állapotát.”

Van olyan mondat is, melynek egy tagmondatában két kettős birtokos szerkezet és két névutós szerkezet fonódik egybe: „Nem akadályozta a hazatérés megtagadásának büntetése miatt kiszabott szabadságvesztés mellett a vádlottak házasingatlana elkobzásának az, hogy a telekkönyvi bejegyzés nem történt meg.”

Tudjuk, a bírósági nyelvhasználatot nem szabad sem a társalgási, sem a közírói, sem a szépirodalmi nyelv közérthetőségéhez mérni, mégis úgy gondoljuk, hogy a fenti szerkezetípusok elkerülése segítené a szövegek jobb megértését.

Raisz Rózsa

Rendhagyó irodalomórák

Szomorú tény, hogy a diákok egyre kevesebbet olvasnak. Méla undorral szemlélik a kötelező olvasmányok listáját, eleve elutasítva mindazt, ami kötelező.

Ezt a tényt felismerve nagyszerű vállalkozásba kezdett tíz évvel ezelőtt a Radnóti Miklós Színpad. Rendhagyó irodalomórákat ajánlott az általános iskolák nyolcadik osztályos tanulóinak és a gimnazistáknak. Az iskolák kezdeti gyanakvását hamarosan felváltotta a lelkesedés. Évről évre többen fordultak a színházhoz, s a Radnótisok társadalmi munkában tevékenykedő csoportja is egyre bővült.

Három évvel ezelőtt pedig, 1981 áprilisában egy újabb hányatott sorsú tantárgy került műsorba. Az Édes Anyanyelvünk óra összeállítását szerkesztőségünkkel közösen született.

– *S hol tartanak ma?* – erről kérdeztem Gelléri Ágnes, a Radnóti Színpad irodalmi vezetőjét.

– A háromszázötvenedik órához közeledünk. Évadonként 15 Édes Anyanyelvünk és 45 rendhagyó irodalomóra, amit az iskolák kérésére a színház teljesíteni tud. Még megnövekedett létszámunkkal is igen nehéz az egyeztetés: az iskola kérését és a színészek elfoglaltságát koordinálni. Ez a szervezési része a dolognak. De természetesen a tartalomra is legalább ilyen gondot fordítunk. Az említett két foglalkozás mellett kínálunk beszédművelő órákat is, főleg az iskolai szakköröknek, színjátszó csoportoknak. Egy-egy iskolai ünnepség, színjátész előadás előtt színészeink jó artikulálásra, helyes hangsúlyozásra, színpadi beszédre tanítják a gyerekeket. Emellett van hagyományos, előadás jellegű beszédművelő óra is. Itt is, mint az Édes Anyanyelvünk órákon sok a játékos, irodalmi betét.

– *Készülnek-e változtatásra?*

– Igen. Szeretnénk felújítani az Édes Anyanyelvünk foglalkozások anyagát; Grétsy tanár úr segítségét kértük. A régivel együtt így két választék állna az iskolák rendelkezésére. Gondolom, erre már a jövő év elején sor kerül. Készülünk a Babits-évfordulóra is, s ebbe is bevonjuk az iskolásokat. Meghívjuk őket egy próbára, a főpróbára és egy kész előadásra. Így a gyakorlatban láthatják, hogyan születik egy előadás. Távlati terv, erre már csak a következő évadban kerül sor, hogy „Könyvnyelv-e a magyar” címmel tovább bővítjük az iskoláknak ajánlott programok tárházát.

Győri Anna

BESZÉLNI NEHÉZ

Magánhangzóink időtartamáról

Az Édes Anyanyelvünk 1983. évi 3. számában figyelmet keltő cikk jelent meg G. Varga Györgytől: „Ismét veszélyben a magánhangzók időtartama”. A cikk a maga egészében vitára készíti az olvasót.

Már a cím észrevételekre ad okot. Először is az *időtartam* szó. Az *időtartam* (a nyelv körében maradvány) lehet *rövid* és lehet *hosszú*. A címből azt gondolhatnánk, hogy ismét veszély fenyegeti magánhangzóink *hosszúságát* és *rövidségét*. A továbbiakból viszont kiviláglik, hogy csak a *hosszúságot* fenyegeti veszély. Ám sehonnán sem derül ki, hogy *mikor* fenyegette már egyszer veszély a hosszúságot (ha most *ismét* fenyegeti), és hogyan sikerült elhárítani a veszélyt. Most azonban ezt nem bolygatom. Egyéb jelenségekre szeretnék rámutatni.

Régóta tudjuk, hogy a magyar nyelvközösség egy részében igen gyakran *i*, *u*, *ü*-t ejtenek olyankor, amikor ezek a magánhangzók más vidékeken *í*, *ú*, *ű* hangzanak. Ezen kívül vannak olyan szavak, amelyekben a magyarság túlnyomó része *rövid i-t* mond, hiába követelnek a helyesírási és kiejtési szakértők makacsul *hosszú i-t*. Ilyen például a *színész* meg a *színház*. Megfigyelésem szerint ezt a két szót a magyarok többsége *i*-vel ejti: *színész*, *színház*. Itt kár a *hosszú* ejtést erőltetni.

Hasonló eseteket figyelhetünk meg az *ó-ó*, *ö-ö* esetében is. Vajon ki ejti *ó*-val az *óvodát* és *ö*-vel a *bölcsődét*? Ejtésük általánosan: *ovoda*, *bölcsöde*. *Óv* ide, *öv* oda, *bölcső* ide, *bölcső* oda, az emberek erről nem vesznek tudomást. Említhetnék más példákat is a hosszúság indokolatlan követelésére. De nézzük meg az érem másik oldalát.

Véleményem szerint a helyesírási és kiejtési szakértők (sajnos, az utóbbiak a rövidség és hosszúság tekintetében az írást tekintik irányadónak) legalább annyira veszélyeztetik a hosszúságot, mint az egyszerű emberek. Vegyük először az *i-í*, *u-ú*, *ü-ű* hangokat. G. Varga Györgyi szembeállítja egymással a *bu-ra-búra*, *áru-áru* szavakat. Szerintem helytelen ezeket szembeállítani. Én magam mindig így mondom: *lámpa-búra*, *árúház*. Kérdezősködésem eredményeképpen leg több ismerősömnél ugyanezt tapasztaltam. Hadd soroljam tovább a szakemberek indokolatlan és nyelvkárosító (vagy nem?) rövidítéseit. Hivatalosan: *síma*, *simul*, *biztat*, *kusza*, *összekuszál*, *rubel*, *unió*, *klub*. Élőbeszédben többnyire: *síma*, *simul*, *biztat*, *kusza*, *összekuszál*, *rubel*, *unió*, *klub*. A *biztat* az irodalomban is régóta igen gyakran jelentkezik (Csokonai, Petőfi, Nyíró, Devecseri Gábor és mások). Vajon mért nem támogatják ilyen esetekben a szakértők a hosszúságot?

Nézzük most az *o-ó*, *ö-ö* hangokat. Hivatalosan: *lakos*. Élőbeszédben és igen gyakran okiratokban is: *lakós*. Hivatalosan: *kilogramm*, *kilóméter*. Élőbeszédben mindig: *kilógramm*, *kilóméter*, ugyanúgy mint: *kiló*. Hivatalosan: *posta*. Élőbeszédben: *pósta*. Én magam mindig a *póstára* megyek. Volt egy népszerű dalocska: „Jóska, levelet hozott a *pósta*.” *Pósta* Sándor vívó világbajnok is *ó*-val írta a nevét. Régebben a helyesírásban is *pósta* volt a helyes. Vajon ezek az indokolatlan, erőszakos rövidítések nem fenyegetik magánhangzóink hosszúságát? Csak „zárójelben” merészelek írni arról, hogy a *hór* szót az ország nagy

● részében *kör*-nek mondják (ezt már Vörösmarty is megfigyelte a vándorszínészek beszéde alapján), a sok nyelv-művelői kárhozzátás ellenére. Nem akarom a *kör*-t propagálni, csak példának hozom annak bizonyítékául, hogy a magyar emberek szívósan ragaszkodnak még a szakértők által mellőzött *lakós*, kiakbólított *pósta*, sőt kiátkozott *kör* hosszúságához is. Vajon honnan fújdogál a nagyobb veszély? Csak az egyszerű emberek „terjesztik a rövidítési járványt”? – hogy G. Varga Györgyi szavaival éljek.

Terjedő járványnak nevezi G. Varga Györgyi azt is, hogy még a hivatásos beszélők is *házból*-t, *könyvből*-t

mondanak *házból*, *könyvből* helyett. De hiszen a beszélők többsége röviden ejti a *-ból*, *-böl*; *-ról*, *-röl*; *-tól*, *-töl* ragoakat! Régóta! Petőfi híres versében (Szeptember végén) is ez áll: „Én feljövök érte a síri világból”. Van ennek a *-bol*, *-böl*; *-rol*, *-röl*; *-tol*, *-töl*-nek *bul*, *-bül*; *-rul*, *-rül*; *-tul*, *-tül* változata is. Olvashatjuk Petőfinél (*nagyjából*), Aranyánál (*bortul*). Szabad itt terjedő járványról beszélni?

Befejezésül a nyelvészekhez: először a saját portánkon teremtsünk rendet magánhangzóink időtartamának ügyében, és csak azután igyekezzünk rábírn az embereket a gondosan kialakított szabályok követésére.

Szepesy Gyula

MIÉRT „VESZÉLYBEN” ÉS MIÉRT „ISMÉT”?

Megjegyzéseimmel nem Szepesy Gyulát kívánám meggyőzni; az magánbeszélgetés műfajában is megkísérelhető volna, habár nem tűnik könnyűnek. – Itt a lapban mint rovatszerkesztő érzem szükségesnek és illendőnek, hogy egyről és másról tájékoztatást adjak, s elsősorban az olvasónak.

Mindenekelőtt azt kell bevallanom: Varga Györgyi cikkének hozzám juttatott kézírata élen még ez a cím állt: „A magánhangzók időtartamáról”. Az, hogy ebből segélykiáltás lett, az én lelkemen szárad. Így viszont rám hárul a megokolása is.

Miért „veszélyben”? – hangzik az első kérdés.

Pontosan azért, mert sok beszélő – még a nyelvíleg, sőt nyelvészetileg műveltek egy része is – túl könnyen helyezkedik az „Én magam mindig így mondom” meg a „Kérdézősködésem eredményeképpen legtöbb ismerősömnél ugyanezt tapasztaltam” elvének alapjára a kiejtésnek (a helyesírási formára nézve is döntőnek vélt) egyes részkérdéseiben; és szívesen hivatkoznak arra is, hogy a magánhangzós időtartam vidékenként eléggé ingadozhat, sőt ingadozik a kiejtésben.

Miért az „időtartam”? – ez a következő kérdés.

Nos: az „időtartam” valóban magában foglalja a hosszúság és a rövidség fogalmát egyaránt. De legalább annyira a kettőnek a megkülönböztetését. Pontoskodhattam volna: „Ismét veszélyben a magánhangzók időtartamának megkülönböztetése!” Ám ha az „időtartam” fogalmában a „megkülönböztetés” is benne van, akkor mégis a fő kategória, maga az „időtartam” dolga vált kérdésessé, veszélyeztetetté. (S hogy nem is csak a hosszúság, azt a *sima*, *kusza*, *klub* példájával – akár a *kör*-t is hozzá véve – Szepesy is igazolja.)

De miért „ismét”? – hangzik az újabb kérdés.

Mert – mint alighanem mindenki tudja (bár úgy tűnik: egy fő kivételével) – helyesírási szabályzatunk 1954. évi, azaz 10. kiadásának előkészítésekor igenis komolyan volt szó arról, hogy szűnjék meg az írásban a különbségtétel *i*, *u*, *ü* és *i*, *ú*, *ü* között; amint ezt a megelőző száz év során többször és többen sürgették, és századunk első harmadában néhány nagy nyomda és könyvkiadó – a maga hatóterületén – meg is valósította.

Ezért „veszélyben”, ezért „időtartama” és ezért „ismét”.

Ám ha „ismét”; hogyan sikerült annak idején elhárítani ezt a veszélyt? – kapjuk az utolsó kérdést.

Hát annak megfontolásával, amit például G. Varga Györgyi is megismétel cikkében. Magamat idézem, harminc év távlatából: rövid és hosszú megkülönböztetésének eltörlése, mint megoldás „a maga salomoni jellegével kétségtelenül vonzó; de ezzel a helyesírás, amely a kiejtés fejlődését eddig mindig csak nyomon követte, tudomásul vette és rögzítette, most megelőzné, befolyásolná, siettetné azt. Másrészt – és ezt érezzük súlyosabb érvnek – e változás teljesen megbontaná a magyar nyelvnek, a magyar hangállománynak azt a jelenleg kivétel nélkül érvényes törvényét, hogy minden beszédhangnak van rövid és hosszú változata, s hogy e kettő minden esetben két egymástól független, önálló beszédhang, ha felhasználhatósága olykor korlátozott is” (Nyelv-művelésünk főbb kérdései. 1953).

Ennyit általánosságban; s most néhányról az egyes kérdések, esetek közül!

Tagadhatatlan: a *színész* jóval gyakrabban hallható *i*-vel (röviddel), mintsem *i*-vel (hosszúval). Eléggé utána ment a *színház* is, de azért ebben a hosszú jobban tartja magát. Hasonlóan a *szindarab*, s talán a *színpad* is. Ám a *színjáték*, *színjátszás*, *színjátszó csoport* már jóval kevésbé. A türelmetlen előresietés kettészakítaná a szócsaládot. Mire volna az jó?

A *posta* a másfél évszázados, Vörösmarty-féle akadémiai szótárban rövid *o*-s. Ugyanígy a fél évszázados nyomdai helyesírási szótárban. Az akadémiai szabályzat századunkban felvette, változatként, a hosszú magánhangzós formát. Például az 1937. évi kiadás szó- és tárgymutatójában így: „*pósta* v. *posta* – postaküldemények címzése”. Az 1941. évben fordítva: „*posta* v. *pósta* – postai küldemények címzése”. Az 1950. évi (kilencedik) kiadás óta ismét csak: *posta*. – Pontatlan tehát az a jelzés, hogy „Régebben a helyesírásban is *pósta* volt a helyes”; valójában: „Régebben a helyesírásban – egy időre – a *pósta* is helyes volt”.

És tovább! A *kilógramm* alakot még érteném, az a *kiló*-val csakugyan összefügg. De mit kezdenék ilyenekkel: *kilóméter*, *kilóvált*, *kilóciklus*? Jobb, hogy elvált egymástól a súlyt jelölő *kiló* szó meg a valaminek ezerszeresét jelölő *kilo*- előtag. Amint szétkülönült a közlekedési eszközt jelentő *autó* szó meg az önműködésre utoló *auto*- előtag; s más oldalon a súlyt jelentő *gramm* és az írással (*-gráfiával*) kapcsolatos *-gram*. Kérjünk mégis *autógramm*-ot? (Vagy ha fizetünk érte: *taxigrammot*; ha nagy ember adja, esetleg *autókilót*?)

És a *lakós*! Az ígétőhöz járuló *-ós* képzőhöz határozottan ez a jelentésmozzanat tapadt: „valamire hajlamos”: *ragadós*, *szúrós*, *lopós* stb. A *lakos* viszont nem hajlamos az ott lakásra, hanem ott lakik; s nem is a *lakó*-nak *-s* képzős alakja. (Az *óvoda* más, az szerintem is lehetne *o*-val. Nem azért, mert sokan így ejtik, hanem mert a hosszú tőhangot főleg az előhangzó nélküli *-da* tartja meg, mint: *járda*, *csúszda*; az előhangzós *-oda* rövidíti: *iroda*, *uszoda*. Azaz itt sem a közszokás, hanem a rendszer adna alapot a rövid írásra.)

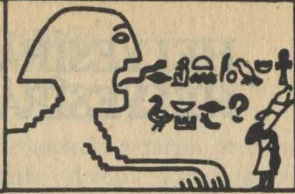
Nem venném viszont tudomásul a *-bol/böl*, *-tol/töl*, *-rol/röl* alakot, bár magam is így ejtem gyakran. Mert ha a magánhangzójuk rövid lenne, mint középső nyelvallású rövidnek, három alakúnak kellene lenniük; hiszen: *-hoz/hez/höz*, *-tok/tek/tök* stb. (A *-bul/bül* formánál ilyen akadály nincs, hiszen a *-juk/jük*, *-unk/ünk* stb. is kétalakú.)

S akkor, befejezésül, én is a nyelvészekhez! Legalább mi vegyük tekintetbe, hogy: a) a rögzítettség egysége hasznosabb az egyéni logikák és izlések sokféleségénél; – b) ingadozások esetén a saját izlésünk alárendelődhet hol a hagyománynak, hol a mai többségnek (ha esetleg magunk nem ahhoz tartozunk is); – c) még a szókincs sem egyéni esetek rendezetlen halmozata, mert minden nyelvi elem rendszertag is egyben, s ezért családjával-környezetével együtt vizsgálendő.

Mindez persze magyarázat és megfontolás csupán. Korántsem tartom magamat csalatkozhatatlannak. De Szepesy Gyulát sem.

Deme László

Pontozó

Mindenekelőtt az 1983. évi 3. számunkban közölt rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Betűtoldás. 1. Hárfá – hársfa 2. Esik – eszik 3. Perc – percc 4. Fogalom – forgalom 5. Vers – verés 6. Kacsó – kancsó 7. Fagott – fagyott. A nyolcadik szó: szerény, a bútdarab pedig szekrény.

II. Foghijas szólások. 1. Kemence 2. Hordó 3. Kasza 4. Tűz 5. Kása

III. Oda és vissza is! 1. Murarátka 2. Maráza 3. Rém. A rejtvényben azt írjuk, hogy az adott meghatározások alapján „nem ördögösség” megtalálni a három helységnevet. Nos, a sajtó ördögének incselkedése folytán két olyan zavaró hiba került a rejtvény szövegébe (folyó helyett forró, iratra helyett itatra), hogy a feladványt szinte megfejthetetlennek véltük. A pályázók azonban ránk cáfoltak: a két ördögi hiba ellenére csaknem mindnyájan megbirkóztak vele. Mindenesetre szíves elnézésüket kérjük e „terven kívüli” nehezítésért!

IV. Rejtvény-rt. 1. Rátarti tatár retortát tör. 2. Utat tör ott a terror (vagy: arra tart a terror; úr ott a terror; tart ott a terror; stb.). 3. A tar torréro artériát (ütőeret, eret, aortát) átütő (áttörő, érő) tőre. 4. Teri rátért a tatai autóútra (vagy: Teri a Tatára tartó útra tért; Teri rátérítette a Tátra autót a tatai útra; stb.). 5. A röt térítő rorátét tart.

V. Kosztolányi a nyelvről. Minden szó ereklje. A szenvedés szentelte meg, s a szenvedély torzította el.

A rejtvényeket helyesen megfejtő olvasóink közül ezúttal a következők nyertek száz forint értékű könyvutalványt: Bartha Gáborné, Hajdúhadház, Kinizsi u. 1. (4242); dr. Bódi Béla, Szeged, Hóbiárt basa u. 4. (6723); Bohus Ádám, Buják, Petőfi Sándor út 13. (3047); Dóczi Ildikó, Tárnok, Nap u. 1. (2461); Imre Jánosné, Budapest, Fehérvári út 15. fszt. 5. (1117); Mercz Hedvig, Battonya, Néphadsereg u. 100. (5830); Ungi Gyula, Salgótarján, Bajcsy-Zsilinszky út 4. (3100); Wagner Attila, Budapest, Attila u. 150. (1047); Zórity Éva, Dávod, Táncsics M. u. 13/B (6524); Zrínyi Ilona Gimnázium, IV. B) osztály, Miskolc, Rudas László u. 2. (3530).

A Pontozó új feladatai

I. Felemás szólások. A szólások nyelvünk virágai – szoktuk mondani. Ezek az itt felsorolt szólások azonban éppenséggel nem virágok, hanem ártalmas gyomok, ugyanis mindegyik két kifejező szólás hibás egybegyúrása révén jött létre. Megfejtésül azt a két-két valódi szólást kell beküldeni, amelyekből a felemás formák alakultak, tehát összesen tizenhatot. (A megfejtésért szólásonként 1, azaz együttvéve 16 pont jár.)

1. Alszik, mint a tavalyi kos.
2. Elveti a szelet.
3. Emberére tapint.
4. Hegyezi a garast.
5. Kihúzzák alóla a fogát.
6. Megnő a lóláb.
7. Rossz fát tesz a feje lágyára.
8. Rosszul áll a szekere rúdja.

II. Oda-vissza ugyanaz! Százával vannak olyan szavaink, amelyek visszafelé olvasva ugyanúgy hangzanak, mint amikor szabályosan, tehát balról jobbra olvassuk el őket: szesz, görög, eledele stb. (Mint az első példából látható, a kétjegyű betű visszafelé is bátran tekinthető ugyanannak a kétjegyű betűnek, végtére is egyetlen hang.) A következőkben tíz meghatározást adunk. Olvasóinknak az a feladatuk, hogy mindegyik helyett találjanak egy-egy olyan rokon értelmű szóalakat, amely oda-vissza ugyanúgy olvasható. (Megfejtése szóalakonként 2, összesen 20 pont.)

1. Sötét színbe hajló:
2. Posztoszerű anyagomon:
3. Tyúktolvajbetegség:
4. Menyegzőjén:
5. Svéd fémpénzt készítő:
6. Folyékony anyagával:
7. Zsebkendőt lengetni:
8. Disznópásztora részére:
9. Ipari növényednek:
10. Jó tulajdonságára:

III. Intarzia-állatkert. Rejtvényünkben olyan szavakat sorolunk fel, amelyekben intarziászerűen egy-egy állatnév is található. Ha olvasóink beírják a kipontozott részek helyére a megfelelő állatneveket, máris megoldották a feladatot. Vigyázat! A pontok száma független a beírandó szavak betűinek számától. (Megfejtéséért állatnevenként 1, összesen 12 pont jár.)

1. KI....SZONY	7. EL....ÍT
2. TO....Ó	8. LE....R
3. S....T	9. M....T
4. BE....NDEZ	10. KO....JÁRÓ
5. N....ÉS	11. HU....PAT
6. GO....OG	12. NA....M

IV. Banánmondatok. Az alábbi meghatározások megfejtéséhez szükségünk van egy-egy „meghámozható” szóra. Aki ezt a nyolc szót megtalálja, annak már nem is kell mást tennie, csupán „lehúznia a héjukat”, azaz lehagynia e szavak elejéről és végéről egy-egy betűt, majd a maradék betűket két értelmes szóra bontva összekapcsolnia az induláskor megtalált „banánszóval”, s máris kezében van a teljes megoldás. Egy példa:

A végtag befedett → A KAR TAKART
(Minden találat 2 pontot ér, a teljes megfejtés összesen 16 pont.)

1. Az ülőalkalmatosság szorosán simult.
2. Ez a szeszes ital kellemetlen ízű.
3. A finom szemcse bő termésű.
4. Ez a mesés történet száradni akaszt.
5. Ez a növényrész sárgára való.
6. Ezen a helyen van a lézengő hadfi.
7. A lábbelikészítő többször körbeteker.
8. Ez az évszak csikokra vagdalt.

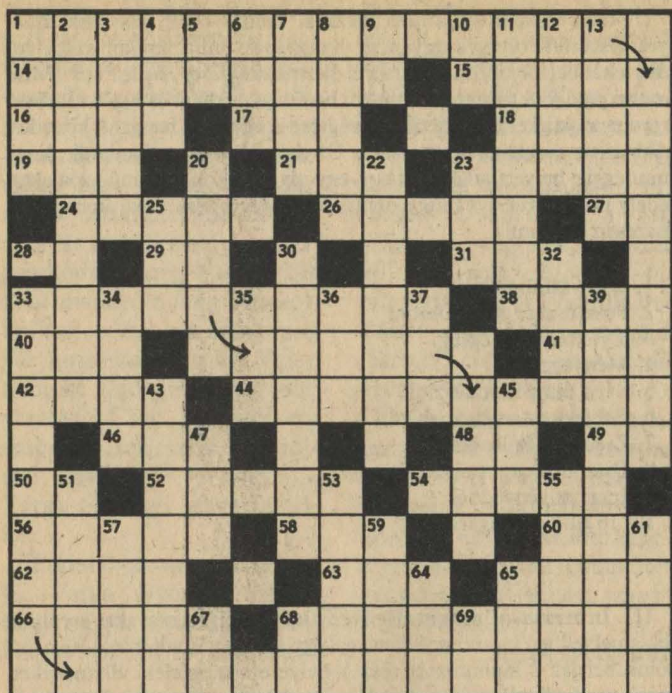
V. Gárdonyi a nyelvről. Gárdonyi Géza „Magyarul így!” című művéből olvasható egy szellemes nyelvőri megállapítás keresztrejtvényünk vizsz. 1., függ. 33. és 20. számú sorában. Beküldendő ez az idézet. (Megfejtése 25 pont.)

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 89 pont. A sorolásban azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 80 pontot szereztek. A feladatok megoldását 1984. május 15-ig kell beküldeni a szerkesztőség címére. A borítékra tessék ráírni: Pontozó!

Minden olvasónak jó szórakozást kívánunk a közölt rejtvények szerzői:

Borbély Károly (V.)
Felde Györgyi (IV.)
Grétsy László (II.)
Kun Erzsébet (III.)
Rózsa Ibolya (I.)

GÁRDONYI GÉZA ÍRTA

VÍZSZINTES:

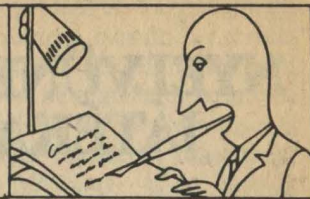
1. *A megállapítás kezdete (zárt betűk: O, A, A)*. 14. Szokványos, elcsépelet közhely. 15. Lengyel város a Varsó–Kijev vasútvonal mellett. 16. Fogyasztásra alkalmassá válik a gyümölcs. 17. Magyar származású művész (Amerigo). 18. ... tüze (fényjelenség hajóárbócok hegyén). 19. Tanács, németül. 21. Olimpiai csúciszerv magyar rövidítése. 23. ...-bokron át menekül. 24. Francia város. 26. Bibliai óriás; Anonymusnál a magyarok őse. 27. Svéd és NSZK-beli autójel. 28. Lángol. 29. Az ozmium vegyjele. 31. Olaj, idegen szóval. 33. A megbetegedések arányszáma, orvosi kifejezéssel. 38. ... pour ... (művészet a művészetért). 40. Szóösszetételek előtagjaként a nitrogénnel való kapcsolatra utal. 41. Végtag. 42. Kiváló rendező, színész (Sándor, 1869–1946). 44. A televízió bemondónője. 46. Hajó része. 48. A germánium vegyjele. 49. Cian egynemű betűi. 50. Személynév más. 52. Zendülésre bujtogat. 54. Európai nép. 56. Poe egyik személyneve. 58. Ósmagyar vezér. 60. Újság. 62. Műsorsugárzó berendezés teszi. 63. Torbágy testvérközsége. 65. Város Moszkvától délre. 66. Érzékszerv képessége. 68. A nap-tárban február utolsó napján van.

KIEGÉSZÍTÉS. Az 1983. évi 4. számunkban a keresztrejtvényben a függőleges 55-től 62-ig terjedő számok meghatározása kimaradt. Szíves elnézésüket kérjük.

FÜGGŐLEGES:

1. Fizetés, névelővel. 2. Kossuth-díjas balettművész volt (Gyula). 3. Ekberg filmszínésznő személyneve. 4. Községnev is, rag is. 5. Gallon, röv. 6. ... venia verbo (engedelmességgel szólva). 7. „Egész ... – haza felé” (Petőfi). 8. „Hadd ... , úgymond, mennyit ér / A velszi tartomány” (Arany). 9. Hegység részle. 10. A szkandium vegyjele. 11. Anyai ágon magyar származású indiai festőnő (1912–1941). 12. Neves költő volt (Zoltán). 13. Nehéz fémmel bevont. 20. *A megállapítás befejezése (zárt betűk: A, K, Z, T)*. 22. Balaton melletti tövidékek kapcsolatos. 23. Á. Ó. O. 25. Azonos a 21. sz. sorral. 30. Megszünteti a hibát. 32. Múlt századi francia zeneszerző. 33. *A megállapítás folytatása (zárt betűk: A, E, E)*. 34. A kabaré kiemelkedő alakja volt (Sándor). 35. Vissza: sereg. 36. Vidék. 37. Címerekben gyakran szereplő madár. 39. Sima, egyes felületű. 43. Ismert dunántúli sportklub. 45. Lengyel regényíró. 47. Felnyit. 51. Itt, ezen az oldalon. 53. Asztal, angolul. 55. Megelégtelt. 57. Nemzetközi vám- és kereskedelmi egyezmény nevének rövidítése. 59. Gyorsan megy. 61. Lelkesíti. 64. Vonatkozó névmás. 65. Nem használ, ford. 67. Kettős betű. 68. Az erzbium vegyjele. 69. Létezik.

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Óvjuk-e tovább az óvodát?

A magyar helyesírás szabályai 11. kiadásának előkészítő munkálatai során sok levél érkezett a Helyesírási Bizottsághoz az *óvoda* ügyében. Levélíróink arra hívják fel a szabályzat alkotóinak figyelmét, hogy az óvodás korú gyerekek szülei, nagyszülei és hozzátartozói a szót ma már csak rövid *o*-val ejtik. Ezért kéri, hogy igazodjon a helyesírás a kiejtéshez: írjunk *ovoda*-t!

Hogy ma már inkább az *ovoda* ejtőhasználatos országshoz, az szerintem is kétségtelen; de nem lehet tagadni az *óvoda* kiejtés létezését sem. A szó hangzásának ingadozása (mert egyelőre még csak erről beszélhetünk), önmagában még nem lenne elegendő ok az írásmód megváltoztatására, hiszen tömördek ingadozó kiejtésű szavunk van, amelyet mégiscsak egyféleképpen írunk: *posta, turista, mindig* (nem: *pósta, túrista, mindig*). Az is élteti az *óvoda* írás- és ejtőmódot, hogy sokan érzik a biztosan hosszú magánhangzós *óv* igével és ennek családjával (*óvás, óvadék, óvakodik, óvatos; óvóhely, óvintézkedés*) való összefüggését. Az

óvoda mellett szól keletkezése óta töretlen íráshagyománya és a mai gyakorlat is.

Ha azonban meggondoljuk, hogy az egytagú, hosszú magánhangzós igéknek (pl.: *dül, fül, gyúr, húz, ír, rüg, ság, szúr, úszik, üz*) gyakran van rövid magánhangzós származékuk is (pl.: *dulakodik, furakodik, huzakodik, huzigál, rugdolózik, sugdos, szurdal, szurkál; gyurma, huzat, irat* (főnév), *üzem, üzér, üzlet*), sőt hogy rövid a magánhangzó az *óvodához* hasonló képzésű *iroda* (←*ír*) és *uszoda* (←*úszik*) szóban is, akkor már gondolkodóba eshetünk. A két indok együttesen, vagyis hogy az ilyenfajta tőváltkozás nem idegen és egyedülálló nyelvünkben, valamint az, hogy a szó ejtése egyre jobban a rövidség felé hajlik (s ezt a továbbiakban még biztosan csak erősíteni fogja a gyermeknyelvi *ovi* hatása is), már elégnék látszik ahhoz, hogy változtatásra gondoljunk: *ovoda, ovodás, ovodai*.

Kíváncsian várjuk olvasóink véleményét!

Keszler Borbála

Kaján értelmező szótára KÁDERFEJLESZTÉS

Nem aggya!

Az Édes Anyanyelvünk 1983. évi 1. számának 15. oldalán ismertetés jelent meg a Pennaháborúk című könyvről. A cikk szerint Verseghy Ferenc és az „ipszilonisták” (= *y*-nal írók) helyesírásunkban a fonetikus elv érvényesítésére törekedtek, mert így írtak: *láltya, aggya*. Egy tan-könyvpótló főiskolai jegyzet szerint is: „Verseghy a kiejtésnek megfelelő írást szorgalmazza: *aggya, bántya, taníttya* stb.”

Ilyen formában ezek a megállapítások pontatlanok, s azért kell őket kiigazítani, mert egy általánosan elterjedt félreértésen alapulnak.

A Verseghyről és az egész ipszilonista táborról kialakult hiedelemnek az az oka, hogy a *menyünk, kinnya, taníttya, kertye, talállya, allya*-féle írásmód, amelyet ők követtek, egybeesik az ilyen szóalakoknak teljesen a kiejtést tükröző írásával. Tudnunk kell azonban, hogy Verseghy és mások ezeket az írásformákat a következőképpen értelmezték: *men* (tő; vö. *mentünk*) + *ny* (módjel) + *ünk* (személyrag), *tanít* (tő) + *tya* (személyrag), *al* (tő) + *lya* (személyrag) stb. Vagyis: a tövek

sértetlenek, a ragok pedig a tőhöz idomult formájukban járulnak hozzájuk. Ennek a felfogásnak megfelelően Verseghy az *adgyon* (*ad* + *gy* + *on*), *nádgya* (*nád* + *gya*) írásmóddért küzdött, *aggyon*-t, *nággya*-t nem akart ő sem írni: a tő eltorzítása miatt ez a forma nem illett volna bele a rendszerébe. Az ilyen, valóban teljesen kiejtés szerinti formákat őseink (írastudóink) jóformán csak a 16. századig használták, attól kezdve egyre nagyobb tért hódított a szóelemző, helyesírás, legalábbis a szótövek pontos jelölésében, még az úgynevezett ipszilonista írás híveinek körében is.

Hogy az ipszilonista írásmód a kiejtést hívebben tükrözte, mint a *menjünk, kinja, tanítja, kertje, találja, alja*-féle jottista (= *j*-vel írt) formák, az persze igaz, s ezért nem joggal kiejtés szerinti-nek, fonetikusnak titulálni a Verseghy-féle írást. De ne tulajdonítsuk ennek a kiváló nyelvtudósunknak a ma már kezdetlegesnek, műveletlennek tűnő *aggyon*-féle írásmódot, amely nem volt helyesírási rendszerének eleme!

Pásztor Emil

Kalandozás a PEN körül

Nagy ingadozás tapasztalható az írók nemzetközi szövetsége nevének írásmódjában. A jeles szervezet tevékenységéről gyakran tudósítanak sajtótermékeink, s nevét e cikkekben váltakozva írják *Pen Club*-nak, *PEN Club*-nak, illetőleg *P.E.N. Club*-nak. Melyik változat a helyes? – vetődik fel az olvasóban a kérdés a sokféle írásmód láttán.

Választ keresve fellapoztam néhány lexikont. Az eredmény: ezekben is eltérően írják a közismert betűszót.

Az Új magyar lexikonban *Pen Club* a címszó. A szócikkből megtudhatjuk, hogy a klub a nevével „a benne részt vevő három nagy írócsoport angol elnevezésének (*Poets, Essayists, Novelists*) kezdőbetűiből” kapta. – Ugyanezt az írásmódot találjuk a *Ki kicsoda?* című életrajzi lexikon egymást követő kiadásában is, de a rövidítés magyaraztatását a lexikon már ekképp adja meg: *Poets, Playwrights, Essayists, Editors and Novelists*. – A *Rövidítések* könyve is a *Pen Club* változatot java-

solja. A könyv egyrészt megvilágítja a betűszó eredetét, másrészt jelzi, hogy az angol *pen* szó magyar fordítása *toll*. A betűszónak tehát találó közszoói értelme is van.

A magyar lexikonok csatládja új tagjának, a Világirodalmi lexikonnak a kötetében a *P.E.N. Club* írásmódot találjuk. – Érdeklődtem a klub titkárságán is. Kiadványaikban, levelezésükben ők is a *P.E.N.* változatot alkalmazzák, mivel ez honosodott meg az írók nemzetközi szövetségének több mint száz nemzeti titkárságában.

A Magyar irodalmi lexikon a *PEN Club* névváltozatot használja. Erre (persze a két másikra is) még más adataim is lennének, de most már mellőzöm a felsorolásukat.

Melyik forma mellé álljon a magyar helyesírás?

A *Pen Club* írásmód véleményem szerint nem szeren-

csés, mert egyrészt nem utal a betűszó-jellegre, másrészt a *pen* angol szó csak azoknak mond valamit, akik ismerik a jelentését.

A *P.E.N. Club* forma a mai magyar szóalkotási és helyesírási szokásokat figyelembe véve szokatlan. Ezért – bár súlyos érvnek látszik, hogy az írók nemzetközi szövetségében ezt használják – nem adhatjuk rá szavazatunkat.

Mindenképp a magyar betűszóalkotási szabályok érvényesítése látszik a legszerencsésebbnek a *PEN Club* név leírásakor is. Vagyis: a betűszó minden elemét írjuk nagybetűvel, és se az egyes betűk közé, se a betűszó végére ne tegyünk pontot! Ezt a szabályt követjük más idegen eredetű betűszavak (pl. *CGT, CIA, BBC, PCI, FDP, LOT, NASA, NATO, USA*) leírásakor is.

Farkas Attila

A per eldőlt

Lapunkban többször is szó esett már a *dz-t, dzs-t* tartalmazó szavak elválasztási módjának jelenlegi felemáságáról: a magánhangzók közötti *dz* és *dzs* jegyeire bomlik, mintha **d+z*, ill. *d+zs* lenne (*bod-za, mened-zser*), mássalhangzó után viszont a *dz, dzs* együtt marad (*brindza, lán-dzsa*). Voltak, akik ennek a szokásnak a fenntartása mellett érveltek (legutóbb Victor András: *Fül kérdése is*. 1983. 3. sz.); mások arra adták a szavazatukat, hogy a magánhangzók közötti *dz-t, dzs-t* is kezeljük úgy, mint más többjegyű betűinket: *pe-dzi, lopó-dzik, bridzset, mahara-dzsa* (így Posgay Ildikó: *Helyesírásunk dzsinnje*. 1983. 3. sz.).

Olvasóinkat nyilván érdekli, mi lett a per vége.

Az MTA Helyesírási Bizottsága megvizsgálva a kérdéskör minden ága-bogát (a részletezésre itt most nincs lehetőség, csak az említett vitacikkekre utalhatunk), a *dz,*

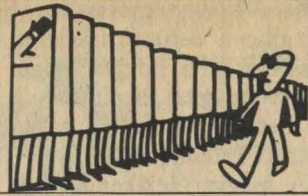
dzs elválaszthatatlansága mellett döntött, és határozatát a „fellebbviteli fórumok”, vagyis a Nyelvtudományi Bizottság meg a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya is megerősítették. Az új szabály értelmében, mivel a *dz* és a *dzs* egy-egy önálló hangot jelölő egységes betű (akárcsak a *cs, ty*), mindig együtt marad a szavak sorvégi elválasztásakor: *bo-dza, gyűrű-dzik, lopó-dzik, kamika-dze, brin-dza; mene-dzser, fri-dzsiđer, Ma-dzsar, lán-dzsa*; stb.

Ennek az elválasztási módnak a bevezetése hosszú helyesírástörténeti folyamatnak fontos állomása. A bizottság reméli, hogy az új szabály – mert megszüntet egy nehezen indokolható, kivételes eljárást – meg fogja könnyíteni a helyesírás iskolai oktatását és elsajátítását, s hamar át fog menni a közgyakorlatba.

Fábián Pál

SZEMLE

BÁNFFY GYÖRGY SZÉCHENYI SZEREPÉBEN

A Vigadó kamaratermében nagy sikerrel játsszák A legnagyobb magyar című monodrámát. A darabot Széchenyi István írásaiból állította össze és rendezte Siklós Olga. A címszerepet Bánffy György Jászai-díjas, érdemes művész alakítja. Bánffy György nem csupán hősi és tragikus szerepek megformálója, hanem a szép beszéd, anyanyelvünk lelkes

istápolója is. 1978 óta a Zeneművészeti Főiskola beszédtanára, és neve szinte egygőz a nyelv-műveléssel. Ékes-érdes anyanyelvünk című önálló estje eddig csaknem ezer előadást ért meg, és ő kezdeményezte a népfront keretében az Anyanyelvvédők klubja létrehozását is.

(cs)

Murádin László: SZAVAK SZÍNEVÁLTOZÁSA

Dacia, 1983

Egy napilapban – a kolozsvári *Igazság*-ban – évek óta hetenként egyszer rövid és alapos, szerény és kedves leckét olvashattunk és olvashatunk az anyanyelv használatáról: most egyetlen, korántsem vékony kötetben vehetjük kezünkbe ezeket az írásokat. Olyan szolgálat termése ez, amely hivalkodó jelszavaktól mentesen, példás kitarással örökös a bizalmas és nyilvános érintkezés nyelvi közegének tisztasága fölött. E strázsán vigyázni azonban több, mint amit nyelv-művelésnek szoktunk nevezni.

Minden egyes emberben a szó, a nyelv által világosodhat meg a mindenség, mely a megismerés mindenkor korlátaihoz mérten jogos, személyes és közös tulajdonunk, ameddig csak élünk. A nyelv határainak mindenfajta objektív és szubjektív korlátozottsága bennünk a világ felfedezésének távlatát szűkíti.

Murádin László látszólag csak szavakról ír: elhasznált és ritka, nyelvünkben mélyen gyökerező vagy idegen, régi és új szavakról magyaráz, oktat. Látszólag csupán a nyelvhasználat pallérozása érdekében. Megvilágítja például a *fontos* és a *latolgat* etimológiáját, szorításkaságokkal bibelődik, gyomlálhatja a terjeszkedő szóburjánokat, elpepecsel az alakváltozatokkal, elvezet a hely- és személynévek forrásvidékére, helyesírási tanácsokat ad. A nyelv-művelés örök témáit variálva türelmesen tér vissza a makacsul ismétlődő idegenszerűségek és hibás szószervezetek javíthatóságához. Régi témáinkat sem rest újra elővenni. Erre kötelezi a nyelvi műveltség és tisztaság szüntelen előmozdításának a célja, a meg-megújuló botlásokat ismételtelen kijavító türelem.

De mikor ezt teszi, a személyiség tér- és időbeli világmegismerő távlatait vigyázza, s a nemzedékek nyelvi folytonosságának zavartalan-ságán örökös.

Murádin László sziszifuszi munkára szegődött. A megismerés, a gondolkodás, az önkifejezés világosságát gátoló nyelvi hordalék újra meg újra visszagördül azokra, akikről elhárítani igyekeznek. Nem lehetünk biztosak abban, hogy a megtisztított és visszkapott szavakat gyakorolni fogják azok is, akik a leginkább rá vannak szorulva, hiszen talán éppen ők nem olvassák ezeket a cikkeket. Nem lehetünk nyugodtak a szavak színeváltozásai felől: a romló nyelvhasználat úgyszólván ellenőrizhetetlen. Meggátolására csak akkor van esély, ha együtt, intézményesen örökösünk kortársaink és gyermekeink nyelvi *egészségén*.

Cs. Gyimesi Éva

Éber szemmel, füllel

KEGYELETSZERVIZ
(Magyarország, 1983. X. 30.
Beküldte: Simon Zoárd, 8088
Tabajd)

Tudjuk: sokféle *szerviz* működik Magyarországon: *rádiószerviz*, *televíziószerviz*, *hűtőgépszerviz* és mindenféle más háztartási gép és jármű javításával foglalkozó üzem, műhely. Sőt: az utóbbi években már „*Szószerviz*” is. S most íme megjelent a „*Kegyeltszerviz*”, a szervizek legzsengebbje. Hogy miért éppen ezt az összetételt választották a halálessetekkel, temetésekkel kapcsolatos adminisztratív teendők lebonyolítására vállalkozó intézmény illetékesei? Valószínűleg arra akartak utalni, hogy ez az új intézmény leveszi a hozzátartozók válláról az intézkedések gondjait, s ezzel lehetővé teszi számukra, hogy csak érzelmeikkel törődjenek.

Választásuk sajnos nem szerencsés. A magasstos jelentésű és választékos ízű *kegyelet* szóhoz a

próza *szerviz* szó egyáltalán nem illik. Legfőbb kifogásunk azonban nem az összetételi tagok hangulati különbözősége, hanem az összetétel zavaros jelentése. A *szerviz* szónak a *kegyelet* melletti és összetételi utótagként való használata azt sugallja, mintha olyan részlegről, műhelyről lenne szó, ahol a rászorulókat kegyeletérzetét javítanák meg. Pedig – ugye? – nem erről van szó!

T. Urbán Ilona

A *Kegyeltszerviz* együttműködési szerződést kötött a Patria-florral és a Fővárosi Temetkezési Intézettel. És mivel a MONIMPEX leányvállalata nyilvános ügyfélszolgálati irodát nem tart fent, a belvárosi Párisi utcában most épülő ügyfélfogadási irodában a *Kegyeltszerviz* veszi fel a Patria-flor működési körébe tartozó közvetlen megrendeléseket. (Hetey Fe-

DÖNTŐ ÉSZTORNA VAGY: ÉSZTORNADÖNTŐ?

(Fejér megyei Hírlap, 1983. X. 26.
Beküldte: Égető János, 1042
Budapest, Liszt Ferenc u. 11.)

Levélírókkal egyetértve mi is az utóbbi változatra szavazunk!

T. Urbán Ilona

Döntő észtorna ✓

Székesfehérváron a Fehérvár Aruházban hétfőn negyedik alkalommal rendezték meg az Ész hordozó mindent címmel meghirdetett szellemi, logikai vetélkedőt. Az aruház KISZ- és szakszervezeti bizottsága által kiírt verseny döntőjébe 12 csapat került. A vetélkedésben első lett a Videoton számítástechnikai, második a József Attila Kollégium, harmadik a Könnyűfémű csapata. A KISZ különdíját a 2-es Posta-hivatal csapata kapta, mivel itt két tag vette fel a versenyt a négytagú együttesekkel.

(Esti Hírlap, 1983. III. 18.
Beküldte: Both Attiláné, 1036
Budapest, Árpád fejedelem útja
61.)

A hasonló alakú szavakat könnyen és gyakran fölcserélik – szóban és írásban egyaránt. A szótévesztés általában bosszantó, de olykor humoros hatású is lehet. Az *oszlik* és a *foszlik* főnévi származékának a fölcserélése a szótévesztés egyik klasszikus példája. Kacajt azonban nem fahaszt!

T. Urbán Ilona

FOSZLÁSNAK INDULT?

Két feltűnően csinos és nem kevésbé gazdag hölgy sétára indul, aztán eltűnik. Több mint két év múlva találnak rájuk. Meztelenen és holtan egy tavacska partján. *Tetemeik* már *foszlásnak indultak*, az orvosszakértő semmi bizonyosat nem tudott megállapítani a halál okáról. A nyomozás ennek ellenére a szokottnál is nagyobb erővel folyik. *Rómában és Londonban, egyidejűleg.*

Gyümölcsnevű kislányok. Kakuja Antal – 6911 Királyhegyes, Kossuth u. 75. – helytelenítési levelében egy korábbi válaszunkat, amely 1983-ban a 3. számban jelent meg a *Málna* keresztnév kapcsán. Szerinte eddig is előfordult, hogy a szülők gyümölcsnevet adtak gyermeküknek, és az *Alma* névre hivatkozik példaként.

Az *Almá*-t szándékosan nem említettem a gyümölcsnevekről szólva, mert ez a név idegen eredetű, nem magyar névalkotás az ilyen nevű gyümölcsre gondolva, s csak véletlenül esik egybe a két hangsor. Ha fellapozná a Magyar utónévkönyvet, az *Almá*-ról a következőket olvashatná: „Több név egybeesése. 1. A germán *Alma* név az *Amalberg*, *Amalberga* rövidülése. Elemeinek jelentése: erőfeszítés a harchoz + védelem. 2. Latin eredetű, jelentése: tápláló, fölfriessítő. 3. Az angolban az *Alma* név a krimi háború 1854-ben lefolyt, *Alma* folyó mellett ütközetének emlékére vált népszerűvé.” Természetesen akadhat olyan névadó, aki a gyümölcsre gondolva választja ezt az anyakönyvezhető nevet. A *Margaréta*-k szülei sem tudják feltétlenül, hogy ez a név a *Margit* alakváltozata, s eredeti jelentése 'gyöngy'. Nem is olyan ritka eset, hogy a keresztnévek mai, látszólagos jelentése merőben különbözik az eredetitől. Erről már lapunk 1. évfolyamának második számában is volt szó, a *Beszélt* keresztnévek című cikkben.

A *Szedeske* azonban, melyet kedves levelírónk a második levelében említett, csakugyan gyümölcsnévből vált keresztnévvé, s az Utónévkönyvben még egy ilyet találtunk, az *Eperké*-t. Ezek a nevek azonban igen ritkán fordulnak elő. Ennek talán az lehet az oka, hogy egy kicsit monoton hangzásúak és becéző alakúak. A becéző név pedig ma nemigen divatos, és felnőttekhez már kevésbé is illik. Úgy gondolom tehát, hogy még sokáig ritkaság lesz Magyarországban a „gyümölcsnevű” kislány.

Bíró Ágnes

Így múlik el a világ dicsősége. Dr. Csetle László levelezőnk – 116 Budapest, Kisújszállás u. 1. – a című írt szálóige eredetéről érdeklődik.

Kempis Tamás (1380–1471) németalföldi írónak a Krisztus követése című könyvecskéjében találjuk az eredeti szöveget: *O quam cito transit gloria mundi* (*Ó milyen gyorsan múlik el a világ dicsősége!*). Így hallható ma is a pápa koronázási szertartásának egyik mozzanataként. A ceremóniamester ugyanis ezüst villa végén három ízben csepüt lobbant el, s közben a fenti szavakat mondja, mintegy figyelmeztetve a világi dicsőség mulandóságára. A köznapi használatban a mondat egy kissé módosult: *Sic transit gloria mundi* (*Így múlik el a világ dicsősége*), napjainkban pedig annyira profanizálódott (elvilágiasodott), hogy sokszor szinte kárörömmel, bizonyos elégtétellel, gúnyosan idézik egy-egy „menő” sportoló, színész, politikus bukásakor. Tehát nem az említett csapat „világdicsőségéről” van szó, hanem éppen ellenkezőleg, dicsőségének elhomályosulásáról, elmúlásáról.

Egedy Mária

Butik. Wagner Alfréd – 1047 Budapest, Attila u. 150. – arról ír levelében, hogy tudomása szerint a *butik* szó használatát minisztériumi rendelet tiltja. Mi az oka annak, hogy a *butik* megnevezésű üzletek száma mégis gomba módra nő?

A köznapi *divatárubolt* helyett használatos *butik* ma már az illetékes szakminisztérium tiltó rendelkezése ellenére is oly mértékben elterjedt, hogy visszaszorítására – legalábbis az elkövetkező néhány évben – nincs remény. Egyetlen lehetőség adódna csak a kereskedelmi divatszavak közül való kiszorítására, mégpedig az, ha a különlegesebb divatickeket árusító bolt „műfajára” egy olyan szót találnának a szakemberek, amely népszerűségben felvehetné a *butik*-kal a versenyt.

T. Urbán Ilona

Csehszlovákok – csehszlovákiaiak. Fodor Zoltán – 4027 Debrecen, Hámán Kató út 32. – kérdésére válaszoljuk:

Mind a *csehszlovákok*, mind pedig a *csehszlovákiaiak* kifejezés jó lehet a szövegkörnyezettől függően. Ha csehszlovák állampolgárokról szólunk, egyértelműen *csehszlovákok*-at emlegetünk (ezen belül csehekről, szlo-

vákokról és más nemzetiségekről beszélünk). A *csehszlovákiai* melléknevet inkább jelzői szerepben használjuk, tehát ilyen kifejezésekben: *a csehszlovákiai magyarok*, *csehszlovákiai utazás*, *csehszlovákiai lelőhelyek*. (Ugyanakkor a Szlovákiában élő magyarok *szlovákiaiak*, az ott élő szlovákok – *szlovákok*.)

Balogh Judit

Határozott névelő. Hevenesi György – 1026 Budapest, Torockó köz 4. – a határozott névelő eredetéről és használatáról kérdez levelében.

A határozott névelő az *az* mutató névmásból alakult ki. A *Halotti Beszédben*, az Ómagyar Mária-síralomban még nem ismerik, az első irott példa a XIV. század elején jelenik meg, a Jókai kódexben pedig (1380 táján) már széles körű a használata, sőt a *sz* nélküli *a*-t is ott találjuk. (Ugyanabban az időben fejlődött ki a határozatlan névelő is az *egy* számnévből.)

A névelők használati köre meglehetősen nagy, a szabályok régóta kialakultak. Sok összefoglalás készült már; a legújabb és a legjobban hozzáférhető áttekintés a Nyelvművelő kézikönyv I. kötetében van; az országnevekre vonatkozó ismertetés a 98. oldalon olvasható. Lényege szerint:

Az országnevek általában névelőtlenek (*Bulgária*, *Finnország*, *Anglia*, *Japán*), a több szóba írtak is (*San Marino*, *Costa Rica*). Ha azonban a megnevezés az ország államjogi helyzetére is utal, azaz inkább államnév, névelőt kap. Például: *Burma*, de: *a Burmai Unió*; *Dánia*, de: *a Dán Királyság*. A névelős megnevezések lehetnek egyszerűek: *a Szovjetunió*, *a Vatikán*, általában azonban több szóból állnak, és alakilag is megszerkesztett nyelvtani egységek: *az Amerikai Egyesült Államok*, *a Német Demokratikus Köztársaság*. Ha lazább a kapcsolat, azaz a tulajdonnévi jelző országnévként önállóan is használható, akkor ismét névelőtlenné lesz a kifejezés (*Israel Állam*, *Luxemburg Nagyhercegség*, *Togo Köztársaság*).

A betűszókat mindig névelővel látjuk el, mégpedig olyannal, amilyennel kimondjuk őket: *a SZU*, *az NSZK*, *az NDK*, *az USA* stb.

Egedy Mária

Y-ra végződő családnevek. Parádi István budapesti olvasónk kérdése: Visszaszeresheti-e családnevének a személyi igazolványában *-i* végűnek írt, de eredetileg *y*-os írásformáját?

Levele szerint családnevét a

születési anyakönyvbe, valamint apai felmenőinél egyaránt *y*-nal írták. 1951-ben, személyi igazolványának kiváltásakor a kerületi rendőrkapitányság igazgatásrendészeti alkalmazottja a nemesi jellegre való hivatkozással az *y*-os nevet önkényesen *-i* végűre írta át. Eljárása szabálytalan volt. Az *y*-ra végződő családnév a nemesiségnek nem kizárólagos jellemzője és nem is bizonyítéka. Ha Ön vissza akarja szerezni az eredeti *y*-os írásmódot, kérjen a születési helye kizárólagos anyakönyvi hivatalától születési anyakönyvi kivonatot. Ha ez igazolja az eredeti *y*-os írásmódot, akkor ezzel forduljon az állandó lakóhely szerinti rendőrség igazgatásrendészeti osztályához, és kérje személyi igazolványa bejegyzésének kiigazítását. Ez az Ön számára jogilag is fontos lehet a régebbi okiratok névbejegyzésével való azonosítás szempontjából (végrendelkezés, telekkönyvi bejegyzés stb.). Ha ilyen okok vagy egyéb megfontolás nem teszi az Ön számára a névmódosítást kívánatosná, akkor természetesen gyermekei az *-i* végű családnévet fogják tovább vinni.

Megemlítjük egyébként, hogy többek között Jókai Mór és Gyulai Pál eredetileg *y*-nal írták családnévüket. Erről demokratikus indítékkal mondtak le az *-i* végű név javára. Hasonló magatartást tanúsított Török Aurél orvos és embertantudós (1842–1912), akinek apja Ponori Thewrewk József volt. Török Aurél azért hagyta el régi családnévének történeti helyesírását, mert a gyakorlati irányú orvosi pályára lépett.

Az Ön állásfoglalása természetesen mindkét esetben elfogadható és védhető. Ebben nem kívánjuk befolyásolni.

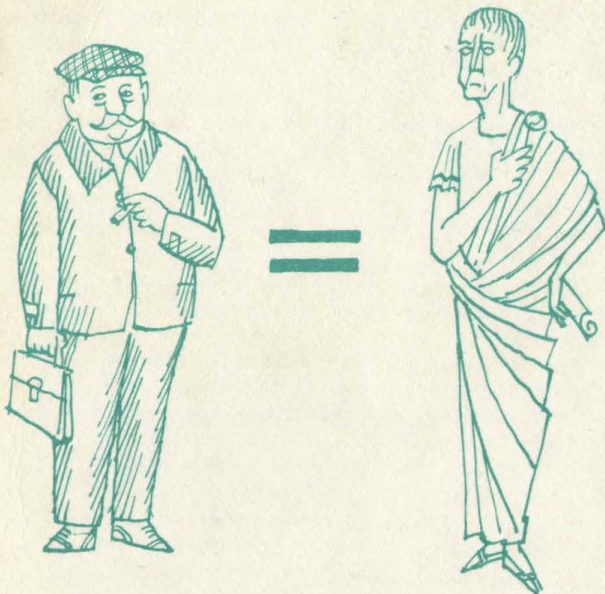
Ladó János

HELYESBÍTÉS

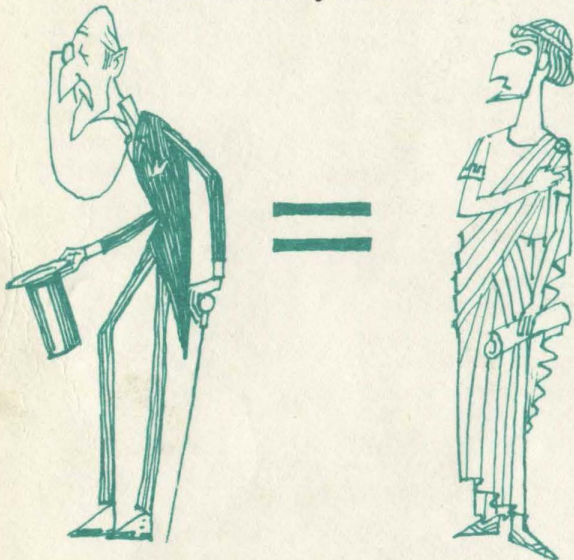
Dr. Kikli Tivadar (Szeged) arra figyelmeztetett bennünket, hogy a lapunk 3. számában olvasható, a Népünk és Nyelvünkről szóló ismertető Mészöly Gedeont jelöli meg a hasonló nevű lap alapítójául. Kikli forrásokra hivatkozva közli, hogy a folyóirat szerkesztésével dr. Bibó István miniszteri tanácsost, egyetemi könyvtárigazgatót bízták meg. Bibó halála után, 1936. január 25-én a SZAB dr. Moór Elemérnek és dr. Cs. Sebestyén Antalnak adott megbízást a szerkesztésre, amelyben dr. Horger Antal is közreműködött.

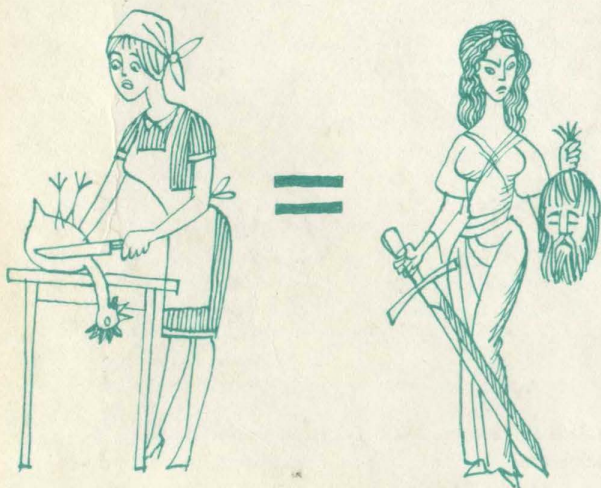
Nevek eredete

GYULA BÁCSI - JULIUS CAESAR

ARISZTID - ARISZTIDÉSZ

JUDIT - JUDITH

E hasábokon verseket közlünk. A magyar irodalom kincstárából válogatott olyan verseket, amelyekben a költők anyanyelvünkről szólnak, a nyelv megtartóképességéről, szépségéről, gazdagságáról, játékoságáról és a szavak varázserejéről.

Iszlai Zoltán

BEFÖDHETETLEN FÖLD

Ebbe a nyelvbe, amit ismerek,
amellyel élek, s visszaélek,
ebbe a nyelvbe, mi már kisgyerek-
korban szab dolgot kéznek, észnek,
ebbe a nyelvbe, év-csikos erődbe,
erős várunkba épitem – magam.
Bensőmből nő a fal, belülről kívültre
gyűrűzöm, szorgalmasan.

S szépül a fal!

Oldalát körben hordja:

kereken keríti szívemet.

Falazok. Töltök. Így ásom magasba
befödhetetlen földemet.

Vásárlási láz

Minden lomot összevesztek,
ezen végül összevesztek

Friss szerelem

Odavagyok, bomlok érted!
Te ezt talán meg sem érted.

(Lehner János, Marcali)

Homonimák

Meditálás fejéskor

Amig tehenemet fejem,
egész másom töröm fejem.

(Koltai Klára, Budapest)

VIDÁM SAROK

Van-e a szilvának szára?

Dömsödön jártam elemi iskolába. Az elemi végeztével apám a Fásori Evangélikus Gimnáziumba íratott be. Legelső óram a Fásorban a természetrajz volt. Még nem történt meg a végleges „ültetés”, így én egészen elől helyezkedtem el. Csöngetés után belépett a tanár, kékszínű gyümölcsöket hozott egy tálcán. Fölemelt egyet száracskájánál fogva, végigjártatta szemét az osztályon, és megkérdezte: „Milyen gyümölcs ez?”. Magasra nyújtottam a kezem, a tanár rám mutatott: „No, mondd meg!”. „Szíva!” – vágtam ki büszkén. Az osztály fele (budapesti fele) nevetett, a tanár mosolygott, és így szólt: „Először is, nem szíva, hanem szilva. Pontosabban: besztercei szilva”. Nyilván szerette vol-

na, ha korrigálom előbbi botlásomat, ezért jóindulatúan felém fordult: „Tudod-e, mi az, aminél fogva a szilvát tartom?”. „Tudom, a szára” – feleltem magabiztosan. A pestiek közül többen ágaskodtak, én pedig aggodalmaskodtam, hogy valószínűleg megint rosszul feleltem. „Nem szára, hanem kocsánya” – javította ki tévedésemet az egyik pesti fiú. „Igen, a természetrajzban úgy mondjuk: kocsány” – helyeselte a tanár. Szégyenkezve ezt is tudomásul vettem, és ezentúl én is kocsánynak mondtam. De csak a természetrajzórán. Máshol nem. Soha! Kocsány ide, kocsány oda, én ma is szárazastul szedem a cseresznyét, néha a szilvát is.

(szepesy)